

Κώστα Σκορδούλη
Η ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΗΣ
ΑΣΤΙΚΗΣ ΙΔΕΟΛΟΓΙΑΣ
ΣΤΑ ΕΠΤΑΝΗΣΑ

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ: Γιάννης Χρυσικόπουλος

10

Βιβλιοθήκη Ζακυνθινών Μελετών

kanali.wordpress.com

100

Ο ΚΩΣΤΑΣ ΣΚΟΡΔΟΥΛΗΣ γεννήθηκε στη Ζάκυνθο το 1958. Σπούδασε Φυσικές Επιστήμες στο Πανεπιστήμιο του Kent στο Canterbury της Αγγλίας. Από το 1982 είναι Επιστημονικός Συνεργάτης στο Φυσικό Τμήμα του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων.

Γραμματέας της ΠΑΣΠ Βρετανίας το 1979, δημοσιεύει άρθρα στην εφημερίδα «Εξόρμηση» σχετικά με τα προβλήματα που δημιουργεί στους ξένους φοιτητές η πολιτική της Θάτσερ. Αργότερα από τη θέση του αντιπροέδρου του Kent University Students' Union αρθρογραφεί σε αγγλικές φοιτητικές εφημερίδες για τα ζητήματα του ρατσισμού και το Κυπριακό.

Σαν μέλος της «Διεθνούς Μαρξιστικής Ομάδας» παρακολούθησε σεμινάρια και διαλέξεις Πολιτικής Οικονομίας στο Λονδίνο. Μετά την επιστροφή του στην Ελλάδα το 1982, προλογίζει το βιβλίο του Ε. Μαντέλ: «Μαρξισμός ενάντια στον υπεραριστερισμό» (εκδ. Πρωτοποριακή Βιβλιοθήκη), και αρθρογραφεί σε διάφορες εφημερίδες και περιοδικά. Είναι μέλος της Συντακτικής Επιτροπής του περιοδικού «Μαρξιστική Συσπείρωση».

Γκραβούρα εξωφύλλου:
Άποψη της πόλης της Ζακύνθου,
18ος αιώνας

Κώστα Σκορδούλη

**Η διαμόρφωση
της αστικής ιδεολογίας
στα Επτάνησα**

kanali.wordpress.com

ΚΩΣΤΑ ΣΚΟΡΔΟΥΛΗ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

**Η ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ
ΤΗΣ ΑΣΤΙΚΗΣ ΙΔΕΟΛΟΓΙΑΣ
ΣΤΑ ΕΠΤΑΝΗΣΑ**

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ
ΓΙΑΝΝΗ ΧΡΥΣΙΚΟΠΟΥΛΟΥ

ΖΑΚΥΝΘΟΣ 1986

kanali.wordpress.com

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ενώ η κυρίως Ελλάδα βρισκόταν κάτω από το ζυγό των Τούρκων και των κοτσαμπάσηδων, τα Εφτάνησα, αλυσσοδεμένα χειροπόδαρα, με τα «πολιτισμένα χριστιανικά δεσμά» της Βενετίας, της Γαληνοτάτης Δημοκρατίας των Πατρικίων, στέναζαν μέσα στις τυραννικές και βάρβαρες συνθήκες του μεσαιωνικού φεουδαρχισμού, που καθιέρωσε η ξενοκρατία.

Ο μαρτυρικός λαός των νησιών του Ιονίου γνώρισε κατά την μακραίωνη βενετσιάνικη κατοχή (1484—1797) μια απάνθρωπη σκλαβιά, πολύ χειρότερη από εκείνη που ζούσανε οι άλλοι Έλληνες κάτω από τους αλλόθρησκους και «απολίτιστους» Τούρκους.

Μαρτύρησαν στην κυριολεξία οι Εφτανησιώτες κάτω από το βάρος ενός τυχοδιωκτικού δεσποτισμού που είχε δυο μορφές καταπίεσης και ένα μοναδικό στόχο: την απάνθρωπη οικονομική εκμετάλλευση.

Από το ένα μέρος, λοιπόν, οι κατακτητές Βενετσιάνοι, που αποκαλούσαν το λαό των νησιών «σούδιτο» δηλαδή υποτελή και έβαζαν βαριά φορολογία όχι μόνο σε χρήμα και προϊόντα, αλλά κυρίως και ασταμάτητα σε έμπυχο υλικό, για να τροφοδοτούν τους αδιάκοπους και ατελείωτους πολέμους τους.

Αλλά η χειρότερη μορφή τυραννίας, που εφάρμοσε η Βενετία στα Εφτάνησα ήταν το καθεστώς της τοπικής αυτοδιοίκησης. Η τοπική αυτή καταδυνάστευση του λαού, από την

- **ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΖΑΚΥΝΘΙΝΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ**
Σειρά πρώτη — Βιβλίο δέκατο
- **Εισαγωγή: Γιάννης Χρυσικόπουλος**
- **Τεχνική επιμέλεια της έκδοσης: Σίσσυ Βωβού**
- **© ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΜΕΛΛΟΝ»**
21ης Μαΐου 20. Τηλ. (0695)28166 ΖΑΚΥΝΘΟΣ
- **Φωτοστοιχειοθεσία:**
ΑΡΧΕΤΥΠΟ Διδότου 28 Εξάρχεια

«κλειστή» τάξη των αρχόντων, που ασκούσαν όλες τις εξουσίες μέχρι και το δικαίωμα ζωής ή θανάτου πάνω στις κατώτερες κοινωνικές τάξεις, έριξε τον βασανισμένο λαό της Εφτανήσου στην αμάθεια και σ' ένα πυκνό και αδιαπέραστο σκοταδισμό, που σαν είλωτας έσερνε στο βασανισμένο ώμο του επί ολόκληρους αιώνες.

Οι άρχοντες κάθε νησιού ήταν γραμμένοι σε τοπική «Χρυσή Βίβλο» που κατακύρωνε τους τίτλους και τα προνόμια της φραγκογέννητης αριστοκρατίας. Είναι γεγονός, ότι η Βενετία έδωσε, κτήματα, προνόμια και τιμάρια σ' ανθρώπους που πρόσφεραν σ' αυτή πολεμικές υπηρεσίες. Από αυτούς ελάχιστοι κατάγονταν από περιοχές του ελληνισμού και έγιναν άρχοντες.

Οι περισσότεροι από αυτούς ήτανε ξενόφερτοι τυχοδιώκτες-πολεμιστές ή ακόμα ξεπεσμένοι φεουδάρχες της Δύσης, που περιφρόνησαν την εθνική γλώσσα του λαού, με ελάχιστες φυσικά εξαιρέσεις και εξουσίαζαν γενικά μέσα σ' ένα «ιταλότροπο» κλίμα το οποίο δημιουργούσε η αφοσίωση και το «θυμίαμα» της κολακείας προς κάθε τι, που είχε σχέση με την ξενοκρατία!

Άλλωστε, κατά μεγάλη πλειοψηφία οι άρχοντες ανήκαν θρησκευτικά στο δυτικό δόγμα, όπως και οι κατακτητές. Στη βενετσιάνικη κατοχή οι άρχοντες καταπίεζαν τον ελληνικό πληθυσμό με κάθε βάρβαρο τρόπο, θεμιτόν ή αθέμιτον τις περισσότερες φορές. Είναι γνωστές οι περιβόητες «σεμπριές» μεταξύ των αρχόντων και των αγροτών εκείνων που τους καλλιεργούσαν τα κτήματα. Εκτός απ' όλα αυτά μήπως δεν γνωρίζουμε όλοι μας το απάνθρωπο εκείνο «δικαίωμα» της «παρθενοφθορίας» του Εφτανησιώτη άρχοντα πάνω στους ανθρώπους του, να κοιμάται δηλαδή ο άρχοντας με τη νύφη του αγρότη την πρώτη νύχτα του γάμου!!!

Η κοινωνική σαπίλα ιδιαίτερα στα τελευταία χρόνια του ξεπεσμού της δεσποτικής Βενετίας, είχε ξεπεράσει κάθε ανθρώπινο όριο. Η άλλοτε πανίσχυρη Βενετία, ήτανε ένα σώμα σε πλήρη αποσύνθεση. Ο καιρός του ελευθερωτή Ναπολέοντα, πλησίαζε ολοένα και περισσότερο τη χρεοκοπημένη δη-

μοκρατία των δόγηδων!

Στα χρόνια αυτά της παρακμής, η Βενετία έστελνε για διοικητές, στα νησιά, ανθρώπους διεφθαρμένους και φιλοχρήματους, που αρκούσε νάριχναν ένα ποσόν χρημάτων στην «κάσα» της, εξασφαλίζοντας έτσι τις θέσεις τους, που ήτανε πολύ προσοδοφόρες...

Την εποχή αυτή τα κοινωνικά εγκλήματα κυριαρχούσαν στα Εφτάνησα. Οι άρχοντες βρισκόμενοι σχεδόν πάντα σε αγώνες αλληλοεξόντωσης, μεταξύ τους, για τα πρωτεία, είχαν δημιουργήσει φατρίες και διατηρούσαν ένοπλους «μπράβους» από επαγγελματίες κακοποιούς, όπου για να επικρατήσουν εναντίον των αντιπάλων τους έκαναν φόνους και κάθε άλλης μορφής εγκλήματα. Φυσικά, είχαν άλλωστε, εξασφαλισμένη την «ατιμωρησία» τους δίνοντας ένα δώρο στο Βενετσιάνο Πρεβεδούρο (διοικητή) του νησιού.

Όταν ήρθαν οι Γάλλοι δημοκρατικοί στη Ζάκυνθο (Ιούλιος του 1797), ο λαός γαλουχημένος με τις Νέες Ιδέες, πιστεύοντας στην ανάσταση του «Γένους των Ελλήνων», από τον φλογερό εθνεγέρτη Αντώνιο Μαρτελάο (1753-1819) γνωστό προσολωμικό ποιητή, τους αποθέωσε.

Και σε πανηγυρική συγκέντρωση έκαψε τη «Χρυσή Βίβλο» των αρχόντων καθώς και τα οικόσημά τους, σαν σύμβολα της τυραννίας του λαού. Ακόμα, και μέσα στα σκοτεινά υπόγεια των αρχόντων, που ανοίχτηκαν, βρέθηκαν αλυσσοδεμένοι άνθρωποι σκελετοί και σωροί από κόκκαλα ανθρώπων. Επίσης, τα θλιβερά αυτά απομεινάρια της θηριωδίας του «πολιτισμένου» και λαομίσητου αρχοντολογιού βρέθηκαν και πάλι μέσα σε ερείπια των αρχοντικών της Ζακύνθου, που έριξε ο σεισμός στην ολοκληρωτική καταστροφή του 1953.

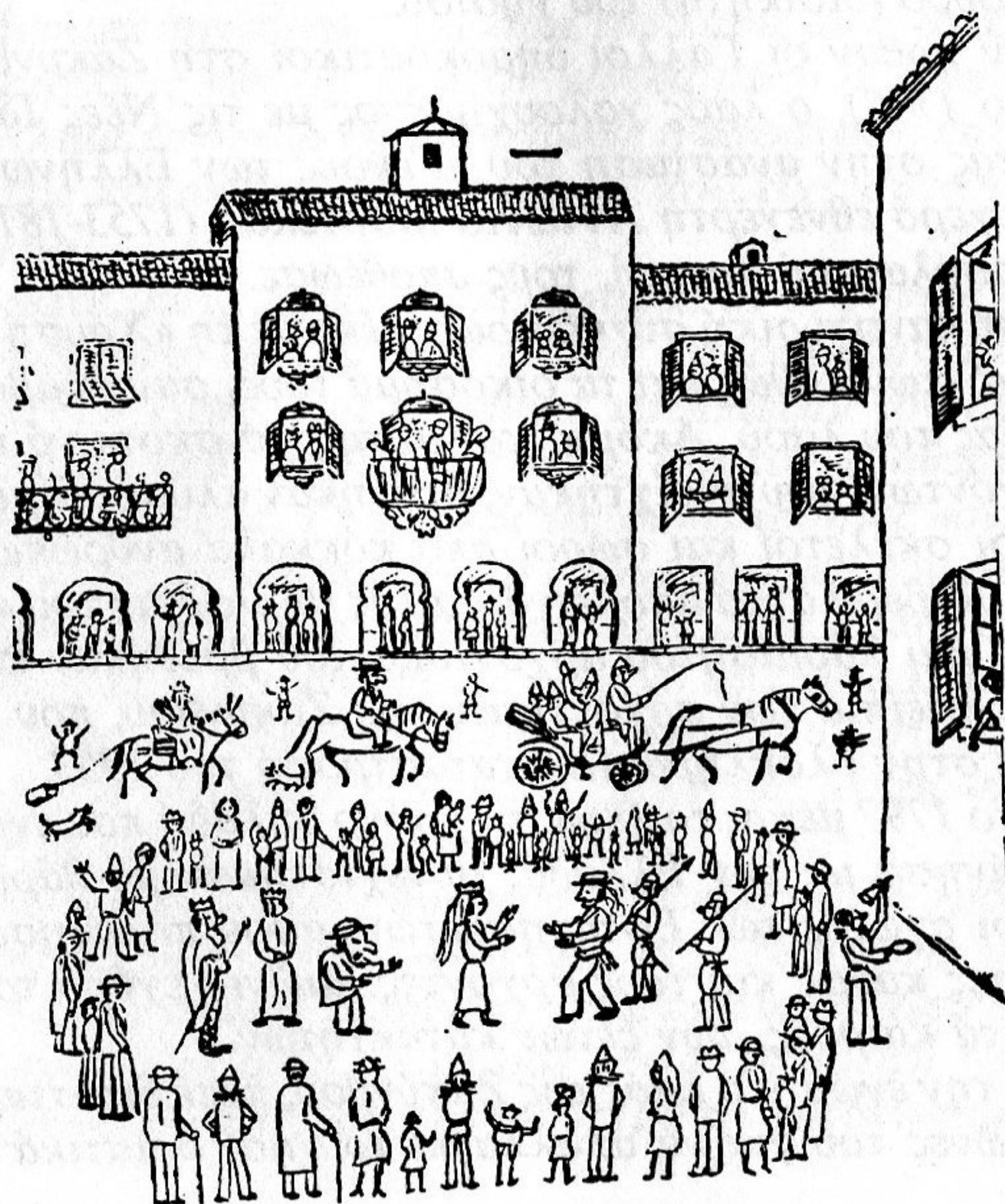
Από το 1797 μέχρι το 1864, το χρόνο δηλαδή που ενώθηκαν τα Εφτάνησα με την Ελλάδα, συνεχίστηκαν με θάρρος και τόλμη οι αγώνες των Εφτανησιωτών, αφού πολέμησαν τους προστάτες καθώς και τους άρχοντες, αιώνιο εχθρό τους, και φίλο κατά καιρούς, των ξένων κατακτητών.

Μετά την ένωση, ο λαός της Ζακύνθου, ποτέ δεν σταμάτησε τους αγώνες του για να απαλλαγεί το νησί οριστικά από τα

απομεινάρια του φεουδαρχισμού, από τον οποίο τόσα χρόνια, σχεδόν πέντε αιώνες, δίκην κακούργου, στέναζε, τυραννιόταν, μαρτυρούσε και τόσα άλλα κακά που τράβηξε.

Στην προσπάθεια ανάλυσης όλης αυτής της περιόδου, οι Εκδόσεις «Μέλλον» παρουσιάζουν στην δέκατη εκδοτική τους προσπάθεια τη μελέτη του Κώστα Σκορδούλη για την αστική ιδεολογία στα Επτάνησα, πιστεύοντας ότι συμβάλλουν έτσι στην κριτική κατανόηση των κοινωνικών διεργασιών της ιστορικής περιόδου των περασμένων αιώνων, ενώ παράλληλα συμμετέχουν στον προβληματισμό της σύγχρονης επτανησιακής ιστορικής έρευνας.

Γιαννης Χρυσικόπουλος
Ζάκυνθος, Ιούλης 1986

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η μελέτη αυτή για την αστική ιδεολογία στα Επτάνησα πρωτοπαρουσιάστηκε στο Β΄ Συμπόσιο του Κέντρου Μελετών Ιονίου που έγινε στη Ζάκυνθο τον Οκτώβρη του 1985. Δε γράφτηκε για να διεκδικήσει ακαδημαϊκές περγαμηνές, ο λόγος της συγγραφής της πηγάζει από την αναγκαιότητα της ανάλυσης του σημερινού κοινωνικού γίνεσθαι και των κοινωνικών διεργασιών στον ελλαδικό χώρο. Και βέβαια δε θα πρωτοτυπούσαμε μιλώντας ακόμα μια φορά για την ανάπτυξη της αστικής ιδεολογίας στην Ελλάδα γενικά, πράγμα που έχει γίνει κατ' επανάληψη από σημαντικούς επαγγελματίες ιστορικούς και κοινωνιολόγους, αλλά η προσπάθεια αυτή έχει αξία για το χώρο του Ιονίου ο οποίος, επειδή δεν ήταν ενσωματωμένος στον υπόλοιπο ελλαδικό κορμό, παρουσιάζει σημαντικές διαφοροποιήσεις όχι μόνο από ιστορική αλλά και από κοινωνική πλευρά – οι οποίες πολύ λίγο έχουν αναλυθεί. Διαφοροποιήσεις που έπαιξαν καταλυτικό ρόλο στην εμφάνιση της πρώτης συγκροτημένης αστικής τάξης του ελλαδικού χώρου. Και πάλι δε θα θέλαμε να μείνουμε στο επίπεδο ενός στείρου ακαδημαϊσμού με το να έχουμε απλά και μόνο κατά νου την επίδραση των Γάλλων Διαφωτιστών στον Μαρτελάο ή του Χέγκελ στον Μενάγια ή των Καρμπονάρων στον Κάλβο και να παραβλέψουμε την επίδραση που άσκησε ο Λομβάρδος και το κόμμα του στη διαμόρφωση του κοινοβουλευτικού θεσμού στην Ελλάδα ή την επίδραση που εξασκεί ακόμα ο επτανησιακός ριζο-

σπαστισμός σε τμήματα της σύγχρονης ελληνικής αστικής διανόησης.

Συγκεκριμένη είναι η περίπτωση Επτανήσιων μελετητών που προσπαθούν να υποδηλώσουν την ιδεολογική συνέχεια μεταξύ των Κεφαλλήνιων ριζοσπαστών και της εμφάνισης των σοσιαλιστικών ιδεών στην Ελλάδα, στοχεύοντας έτσι στην εθνική οριοθέτηση του σοσιαλισμού και απορρίπτοντας ταυτόχρονα τόσο το ζωτικό στοιχείο της παγκοσμιότητας της διεργασίας της εμφάνισης των σοσιαλιστικών ιδεών όσο και, κατ'επέκταση, την ίδια τη συμβολή του Κ. Μαρξ σ' αυτή τη διεργασία.

Η ιδεολογική συγκρότηση της αστικής τάξης συνδέεται από κοινωνικο-ιστορική πλευρά με τη διαδικασία μετάβασης από τη φεουδαρχία στον καπιταλισμό. Αυτό φυσικά είναι ένα γενικό σχήμα. Η μελέτη της ιδεολογικής συγκρότησης απαιτεί την παράλληλη εξέταση της διαμόρφωσης των παραγωγικών σχέσεων, στο βαθμό βέβαια που αποδεχόμαστε τη σχέση σύζευξης του ιδεολογικού εποικοδομήματος και της παραγωγικής βάσης. Αυτή η αντιμετώπιση του θέματος όμως δεν είναι άμοιρη μεθοδολογικών προβλημάτων, που έχουν να κάνουν άμεσα όχι μόνο με το σχήμα της υλιστικής αντιμετώπισης της ιστορίας, αλλά και με ζητήματα όπως η διαδικασία συσσώρευσης του κεφάλαιου, το εθνικό ζήτημα και η υλική δύναμη της ιδεολογίας, τα οποία αποτελούν αντικείμενο διαλόγου της σύγχρονης επαναστατικής σκέψης και στα οποία προσπαθούμε να τοποθετηθούμε μέσα από την εξέταση των συγκεκριμένων κοινωνικών και ιστορικών συνθηκών. Σ' αυτή τη

ΕΛΕΥΘΕΡΓΑ

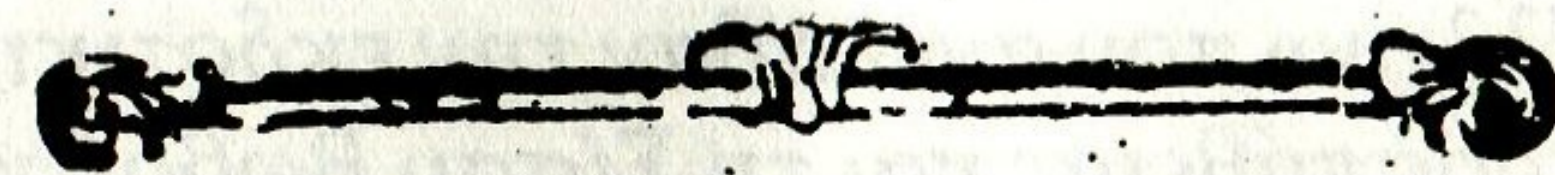
(1)

ΙΣΟΤΗΣ

ΘΟΥΡΙΟΣ,

Ἦτις Ὀρμητικὸς Πατριωτικὸς Ὑμνος πρῶτος, εἰς τὸν ἦχον,

ΜΙΑ ΠΡΟΣΤΑΓΗ ΜΕΓΑΛΗ.

(1)

ΥΜΝΟΣ ΠΑΤΡΙΩΤΙΚΟΣ

Τῆς Ελλάδος, καὶ ὅλης τῆς Γραικίας.

Πρὸς ξαναπρότασιν τῆς αὐτῶν Ἐλευθερίας.

(1)

ΥΜΝΟΣ ΕΓΚΩΜΙΑΣΤΙΚΟΣ

Παρ' ὅλης τῆς Γραικίας

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΡΧΙΣΤΡΑΤΗΓΟΝ

ΜΠΟΝΑΠΑΡΤΕ

Εἰς τὸν ἦχον τῆς Καρμανιόλας.

Οι πρωτοσέλιδοι τίτλοι των κερκυραϊκών εντύπων (1798), που περιέχουν τον Θούριο και Πατριωτικό Ὑμνο του Ρήγα και τον Ὑμνο του Περραιβού.

μελέτη προσπαθήσαμε να αποφύγουμε την παράθεση πολλών ιστορικών λεπτομερειών. Σκοπός μας ήταν να αναλύσουμε τα γεγονότα και όχι να τα περιγράψουμε. Όπου ο αναγνώστης θα ήθελε περισσότερη ιστορική πληροφόρηση, θα μπορούσε να ανατρέξει στις βιβλιογραφικές αναφορές που βρίσκονται στο τέλος του κειμένου.

Τελειώνοντας, θα ήθελα να ευχαριστήσω τις εκδόσεις «Μέλλον» που ανέλαβαν την εκδοτική κάλυψη αυτής της προσπάθειας και τη Σίσσυ Βωβού για την τεχνική επιμέλεια της έκδοσης.

Κ.Σ.

ΑΘΗΝΑ Ιούνης '86

Η ΕΜΦΑΝΙΣΗ ΤΗΣ ΑΣΤΙΚΗΣ ΤΑΞΗΣ

Η κυρίαρχη τάση των μέχρι τώρα μελετητών της διαμόρφωσης της αστικής τάξης, όχι μόνο στο χώρο του Ιονίου αλλά και στο γενικότερο ελλαδικό χώρο, αποδίδει την εμφάνιση και την άνθιση της αστικής τάξης στην ανάπτυξη του εμπορίου. Ενδεικτικά αναφέρουμε τις απόψεις του Γ. Κορδάτου (1) και αργότερα του Ν. Σβορώνου (2) που υποστηρίζουν ότι η αστική τάξη παραμένει καθαρά εμπορική και χρηματιστική.

Αυτή η μεθοδολογική αντιμετώπιση όμως, παρουσιάζει ορισμένα κενά. Ιστορικά, το εμπορικό κεφάλαιο παρέμεινε πάντα στη σφαίρα της κυκλοφορίας και πολύ σπάνια επενδύθηκε στη βιοτεχνική ή τη γεωργική παραγωγή, τουλάχιστον σε βαθμό που να επηρεάζει άμεσα τις φεουδαρχικές σχέσεις παραγωγής (3). Εξάλλου από την αρχαιότητα συνεχιζόταν αδιάλειπτα το εμπόριο, αλλά η συσσώρευση χρηματιστικού κεφάλαιου δεν οδήγησε στον καπιταλισμό.

Το κύριο βάρος λοιπόν πέφτει στην εξέταση των σχέσεων παραγωγής στην ύπαιθρο και ιδιαίτερα στην

εξέταση των θεμελιακών αντιφάσεων του τιμαριωτικού συστήματος που αποτέλεσαν και τον κινητήριο μοχλό για την υπέρβασή του. Αυτή την άποψη συμμερίζονται εν μέρει οι Ν. Μουζέλης (4) και Γ. Καραμπελιάς (5) όταν γράφουν ότι η ανάπτυξη της έγγειας ιδιοκτησίας και η εμπορευματοποίηση της αγροτικής παραγωγής αποτέλεσαν προϋπόθεση για την ανάπτυξη του εμπορίου.

Ποια ήταν η θεμελιακή αντίφαση του τιμαριωτισμού; Η προσπάθεια του γαιοκτήμονα-φεουδάρχη για την ιδιοποίηση όσο το δυνατόν περισσότερου από το προϊόν της εργασίας του γεωργού δουλοπάροικου και η αντίστοιχη προσπάθεια των χωρικών να κρατήσουν για τον εαυτό τους όσα περισσότερα μπορούσαν, μέσα από το δοσμένο συσχετισμό δυνάμεων κάθε φορά, οδήγησε σε μια αλλαγή των μορφών της γαιοπροσόδου (εργασιακή πρόσοδος, πρόσοδος σε είδος, χρηματική πρόσοδος) και κατόπιν στην επέκταση της ελεύθερης κατοχής γης και στην ανάπτυξη των αγροτικών κοινοτήτων. Και τα δυο βέβαια ήταν βασικές προϋποθέσεις για την ανάπτυξη της αγροτικής βιοτεχνικής οικονομίας, που με τη σειρά της οδήγησε στην απλή εμπορευματική παραγωγή (6).

Το εμπόριο από τη μεριά του βοηθήθηκε από το νέο τρόπο παραγωγής, δεν ήταν όμως δυνατό από μόνο του να αλλάξει τον παλιό. Σ' αυτό το σημείο, θα ήταν χρήσιμο να αναφέρουμε τη διαφορά που υπήρχε στις σχέσεις αγροτικής παραγωγής της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και των τόπων που ήταν κάτω από ενετική κυριαρχία. Στη μεν Οθωμανική Αυτοκρατορία η γη ήταν κτήμα του κράτους, χωρίς οι αξιωματούχοι να έχουν νο-

μικά το δικαίωμα της κληρονομικής ιδιοκτησίας, με αποτέλεσμα η κρατική ιδιοκτησία της γης να γίνεται τροχοπέδη στην ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων, ενώ αντίθετα στις ενετοκρατούμενες περιοχές, που η ιδιοκτησία ήταν κληρονομική, βοηθήθηκε η εμφάνιση του μικροϊδιοκτητικού τρόπου παραγωγής (Μ.Τ.Π.) και η ανάπτυξη της απλής εμπορευματικής παραγωγής που αναφέραμε παραπάνω (7). Αυτό εξηγεί σ' ένα μεγάλο ποσοστό την ανισόμερη ανάπτυξη των περιοχών του Ιονίου σε σχέση με τις περιοχές του γενικότερου ελλαδικού χώρου και την ιδιαιτερότητα στην ανάλυση που απαιτεί ο χώρος του Ιονίου.

Το φεουδαρχικό σύστημα εισάγεται στα Ιόνια νησιά από το 12ο αιώνα. Χαρακτηριστική χρονιά θα μπορούσε να θεωρηθεί το 1185 όταν οι Νορμανδοί της Σικελίας, στα πλαίσια της επίθεσής τους κατά των Βυζαντινών, καταλαμβάνουν το Δυρράχιο και κατόπιν την Κέρκυρα, την Κεφαλλονιά και τη Ζάκυνθο. Και ενώ η Κέρκυρα επανακτάται από τους Βυζαντινούς για να την καταλάβει ο Κάρολος Ανδεγαυός το 1266 και μετά από διάφορες εναλλαγές δεσποτών να μπει οριστικά κάτω από βενετική κυριαρχία το 1386, η Κεφαλλονιά και η Ζάκυνθος ακολουθούν μια διαφορετική πορεία. Μετά τη νορμανδική κατοχή (1185-1194), αποτελούν την κομητεία των Ορσίνι (1194-1325), των Ανδεγαυών (1325-1357) και των Τόκκων (1357-1479) για να περάσουν οριστικά κάτω από βενετική κυριαρχία το 1485. Τα Κύθηρα και Αντικύθηρα ήδη από το 1207 αποτέλεσαν κτήμα των βενετικών οικογενειών Βενιέρ και Βιάρο, για να περάσουν αργότερα στη δικαιοδοσία του Βενετού Δούκα της Κρήτης. Συμπερασματικά λοιπόν και θεωρώντας

από μεθοδολογική σκοπιά τα Επτάνησα σαν μια ενιαία γεωγραφική και πολιτική ενότητα, θα μπορούσαμε να πούμε ότι ο 12ος αιώνας αποτελεί για τα νησιά το μεταίχμιο της μεταλλαγής του θεοκρατικού κοινωνικού καθεστώτος του Βυζαντίου σε φεουδαρχικό που χαρακτήριζε τη δυτική μεσαιωνική κοινωνία.

Το φεουδαρχικό σύστημα όμως που εφαρμόστηκε στα Επτάνησα δεν ήταν αντίγραφο του δυτικού. Αποτελέσει μάλλον ένα μίγμα βυζαντινού δικαίου, τοπικών εθίμων και δυτικών θεσμών (8). Οποσδήποτε πάντως, η έγγεια ιδιοκτησία και η αγροτική παραγωγή, αποτέλεσαν τους μοχλούς για την εμφάνιση των κοινωνικών τάξεων. Ήδη από την εποχή των Ανδεγαυών, η γη ήταν χωρισμένη σε φέουδα, «βαρωνίες». Στην Κέρκυρα υπήρχαν 24 βαρωνίες (αργότερα έγιναν 15), στην Κεφαλλονιά 6, στη Ζάκυνθο 12 και στην Ιθάκη 1.

Το φεουδαρχικό καθεστώς στα Ιόνια νησιά καθοριζόταν σύμφωνα με τον κώδικα των «Ασιζών της Ρωμανίας» (9), σύμφωνα δηλαδή με το φεουδαρχικό δίκαιο που ήταν σε ισχύ και στις άλλες λατινοκρατούμενες ελλαδικές χώρες.

Σύμφωνα μ' αυτό τον κώδικα, τα φέουδα διακρίνονται σε δύο κατηγορίες. Σε φέουδα «άμεσα και σύνδετα» (feudi dirreti e legali) και σε φέουδα «προσφερτά» (feudi oblati). Τα πρώτα ήταν εδάφη που είχαν κατακτηθεί κύρια σε πολέμους και πέρασαν στη δικαιοδοσία του δημοσίου. Διακρίνονταν σε στρατιωτικά και εκκλησιαστικά. Οι τιμαριούχοι ιδιοκτήτες είτε τα παραχωρούσαν σε καλλιεργητές και εισέπρατταν καθορισμένα ποσά (χρηματική πρόσοδος) είτε τα έδιναν για καλλιέργεια σε δουλοπάροικους που ήταν πλέον αναπόσπαστα

δεμένοι με το κτήμα (εργασιακή πρόσοδος). Τα προσφερτά φέουδα, ο ιδιοκτήτης τιμαριούχος τα προσέφερε στο δημόσιο, εξασφαλίζοντας έτσι την παραχώρηση του αντίστοιχου τίτλου του φεουδάρχη εφ' όρου ζωής.

Σύμφωνα με το ισχύον καθεστώς, ο φεουδάρχης είχε δικαίωμα ζωής και θανάτου στους καλλιεργητές. Ασκούσε νομική εξουσία, και απαιτούσε παντός είδους παροχές και υπηρεσίες σε αναγνώριση του κυριαρχικού του δικαιώματος. Οι καλλιεργητές ήταν υποχρεωμένοι να καταβάλλουν κάθε χρόνο τη δεκάτη καθώς και προσωπικά δώρα στο φεουδάρχη (ρεγάλια) και επίσης προσωπική αναγκαστική εργασία (αγγαρεία). Η σύμβαση της αγροληψίας μπορεί να ήταν είτε διαρκής (σεμπρία) είτε πρόσκαιρη (κανισκεψία) (10, 8).

Έτσι λοιπόν παρουσιάζεται η πρώτη σαφής κοινωνική διαστρωμάτωση στο χώρο του Ιονίου. Εξελικτικά όμως, το κοινωνικό καθεστώς διαφοροποιείται. Σ' αυτό συμβάλλει κατά πολύ η ελεύθερη κατοχή γης που επεδίωξαν οι Βενετοί.

Παρόλο που ο τρόπος διακυβέρνησης των Βενετών ήταν διαφορετικός από το φεουδαρχικό σύστημα, οι Βενετοί σεβάστηκαν το γεοκτητικό καθεστώς όταν ήρθαν στα νησιά. Με τον ερχομό των Βενετών όμως συντελείται μια ποιοτική διαφοροποίηση.

Οι Βενετοί προσφέρουν κτήματα-γαίες σε ένα αρκετά σεβαστό αριθμό stradioti που εγκαταστάθηκαν στα νησιά, ιδιαίτερα στην Κεφαλονιά και τη Ζάκυνθο, μετά την απώλεια των βενετικών κτήσεων της Πελοποννήσου και της Κρήτης σαν αντάλλαγμα για τις υπηρεσίες τους στη Γαληνότατη, αλλά και για να σταθεροποιήσουν την παρουσία τους στα νησιά. Αυτό σε συνδυασμό

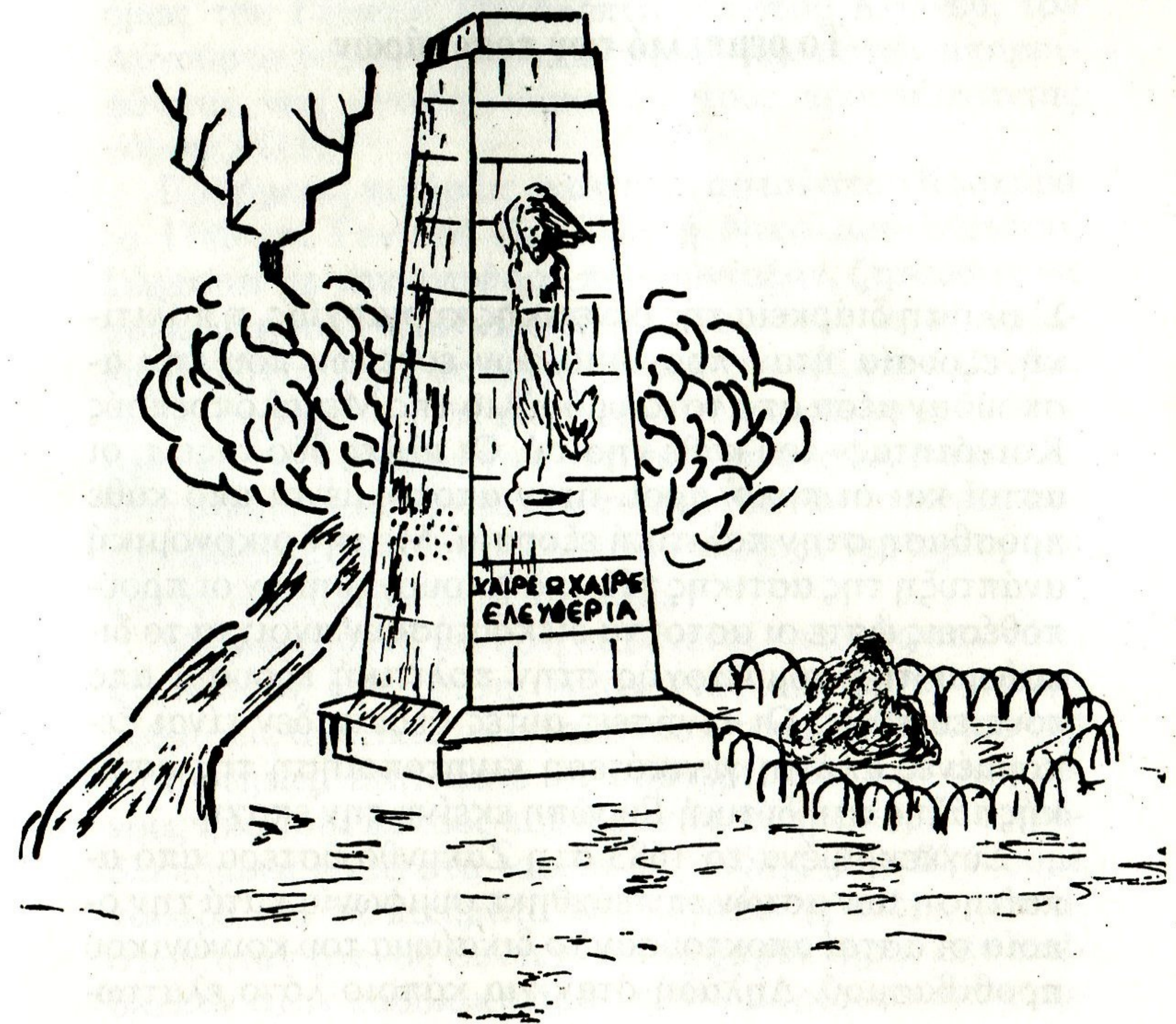
με την απελευθέρωση των δουλοπάροικων τον 15ο αιώνα είχε σαν αποτέλεσμα την επέκταση της ελεύθερης κατοχής γης, πράγμα που επιτάχυνε την εμπορευματοποίηση της αγροτικής παραγωγής. Σημειωτέον ότι οι Βενετοί παραχώρησαν φέουδα σαν αντάλλαγμα κάποιας σπουδαίας υπηρεσίας στρατιωτικής ή πολιτικής που τους προσφέρθηκε, αλλά αυτό δε γινόταν συχνά, και μόνο σε περιόδους κρίσης – ιδιαίτερα κατά τα τελευταία στάδια της κυριαρχίας τους αναγκάζονταν να πουλούν φέουδα και τίτλους ευγενείας σ' αυτούς που πλειοδοτούσαν. Πράξεις όμως ανίκανες από μόνες τους να πισωγυρίσουν τις κοινωνικές διεργασίες που είχαν δρομολογηθεί.

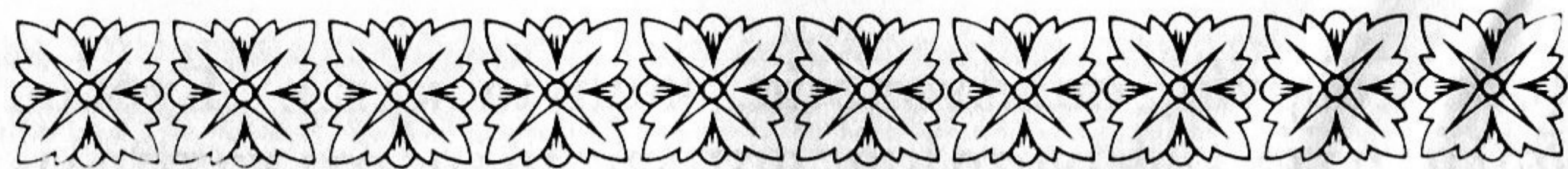
Αυτό όμως που δίνει ξεχωριστή ώθηση στην εμφάνιση μιας πρωτοαστικής τάξης στα νησιά είναι οι διαφοροποιήσεις μέσα στα στρώματα των ίδιων των καλλιεργητών που εκφράζονται μέσα από τη διαφοροποίηση της ίδιας της παραγωγής. Περιορίζεται η παραγωγή αξιών χρήσης και αρχίζει η παραγωγή ανταλλακτικών αξιών, φαινόμενο που διευκολύνει την κυκλοφορία του χρήματος, άρα την πρωταρχική συσσώρευση του κεφαλαίου.

Έτσι στα χρόνια της βενετικής κυριαρχίας συντελείται ένας κοινωνικός μετασχηματισμός που κωδικοποιείται στην επίσημη αναγνώριση των τριών κοινωνικών τάξεων: των ευγενών, των αστών και του λαού-πόπολο.

Αργότερα, περνώντας μέσα από τη διαδικασία συσσώρευσης, το κεφάλαιο επενδύεται άμεσα στην παραγωγή και έτσι έχουμε στα τέλη του 18ου αρχές 19ου αιώνα την εμφάνιση βιοτεχνικών μονάδων στα νησιά

(υφαντουργία, σαπωνοποιία, καμίνια κλπ.). Έχουμε δηλαδή την εμφάνιση μιας αστικής τάξης όχι καπιταλιστικής αλλά συγκροτημένης οικονομικά και κοινωνικά, που διεκδικεί ανοιχτά την πολιτική εξουσία από τους ευγενείς και τους εκάστοτε ξένους κατακτητές.

ΟΙ ΠΡΩΤΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΣΥΓΚΡΟΥΣΕΙΣ

Το ρεμπελιό των ποπολάρων

Σ' όλη τη διάρκεια της βενετικής κυριαρχίας, η πολιτική εξουσία ήταν προνόμιο των ευγενών που την ασκούσαν μέσα από το «Συμβούλιο της Μεγαλοπρεπούς Κοινότητας» του κάθε νησιού. Οι άλλες δύο τάξεις, οι αστοί και οι ποπολάροι, ήταν αποκομμένοι από κάθε πρόσβαση στην πολιτική εξουσία. Με την οικονομική ανάπτυξη της αστικής τάξης δημιουργήθηκαν οι προϋποθέσεις ώστε οι αστοί να διεκδικήσουν ανοιχτά το δικαίωμα της συμμετοχής στην πολιτική εξουσία από τους ευγενείς. Οι κινήσεις αυτές βέβαια δεν είναι ξεκομμένες από τη γενικότερη κινητοποίηση της αστικής τάξης στη δυτική Ευρώπη εκείνη την εποχή.

Συγκεκριμένα το 1683 στη Ζάκυνθο ύστερα από απαίτηση των αστών επιτεύχθηκε συμφωνία κατά την οποία οι αστοί αποκτούσαν το δικαίωμα του κοινωνικού προβιβασμού. Δηλαδή όταν για κάποιο λόγο ελαττω-

νόταν ο αριθμός των ευγενών οικογενειών του νησιού (που έμελλε να μείνει σταθερός στις 93) ο αριθμός θα συμπληρωνόταν από αστικές οικογένειες που πληρούσαν τα νόμιμα προσόντα (το λεγόμενο *I tre gradi di Civiltà*). Παρά το συμβιβασμό του 1683 οι αστοί αργότερα επανήλθαν και ζητούσαν να εκλέγουν οι ίδιοι τους αντιπροσώπους της τάξης τους (*Capì e Procuratori*) για να υπερασπίζονται τα δικαιώματά τους. Με απόφαση όμως του Γενικού Προβλεπτή Ιάκωβου Κορνέρ, τον Αύγουστο του 1699, οι απαιτήσεις των αστών απορρίφθηκαν «ως αντιβαίνουσai εις τους προϋπάρχοντας νόμους» (11).

Παρόμοιες κινήσεις έκαναν οι αστοί στην Κέρκυρα το 1786 επί Γενικού Προβλεπτή Νικόλαου Ερίτσου. Σύμφωνα με την αναφορά που σύνταξαν, ζητούσαν να συγκροτήσουν ιδιαίτερο σώμα στο οποίο να συμπεριλαμβάνονται όλοι όσοι αποτελούν την τάξη των αστών, να καταγράφονται σε ιδιαίτερο βιβλίο και να εκλέγουν κάθε χρόνο 4 κυβερνήτες αντιπροσώπους του σώματος. Στις απαιτήσεις των αστών αντέδρασαν οι ευγενείς, κατηγορώντας τους ότι θέλουν να εισάγουν νεοτερισμούς και να νοθεύσουν το πολίτευμα.

Με μια έξυπνη κίνηση οι Βενετοί κατόρθωσαν να εκτονώσουν την κρίση, εισάγοντας ορισμένες μεταρρυθμίσεις σχετικές με τη σύσταση του Συμβουλίου της Κοινότητας, έτσι ώστε να συμπεριλάβει και ορισμένους από τους αστούς που είχαν να πληρώσουν τα προβλεπόμενα ποσά στο ταμείο της πόλης (12). Βλέπουμε καθαρά ότι τα αιτήματα της λεγόμενης τάξης των αστών ήταν στενού συντεχνιακού χαρακτήρα. Δεν απέβλεπαν στην καθολική άρση των διακρίσεων όπως αυ-

τές εκφράστηκαν στο σύνθημα «Ελευθερία, Ισότητα, Αδελφοσύνη» των Γάλλων αστών μερικά χρόνια αργότερα και στην ισοτιμία, αλλά μάλλον στην κατοχύρωση ορισμένων προνομίων, με γνώμονα την επιβολή κάποιων ισορροπιών στην άσκηση της πολιτικής εξουσίας μεταξύ αστών και ευγενών και ταυτόχρονα απέβλεπαν να ορίσουν σαφώς την τάξη τους προς τα κάτω για να ξεχωρίζουν από τους ποπολάρους που περιφρονούσαν.

Με τη σειρά τους οι ποπολάροι επεδίωκαν κι αυτοί την κατοχύρωση κάποιων στοιχειωδών δικαιωμάτων μια και σύμφωνα με το ισχύον τότε καθεστώς είχαν μόνο υποχρεώσεις (υποχρεωτική στράτευση, επάνδρωση των πολεμικών πλοίων, φόροι κλπ.)

Εδώ βέβαια πρέπει να κάνουμε μια αναγκαστική παρένθεση και να εξετάσουμε το κοινωνικό αντίκρισμα του όρου «ποπολάρος». Οι ποπολάροι αποτελούσαν ένα ρευστό κοινωνικό σχηματισμό. Στην τάξη αυτή περιλαμβάνονταν διάφορα μικροαστικά στρώματα (μικρέμποροι, τεχνίτες, πραματευτάδες κλπ.), μέρος του αγροτικού πληθυσμού (οι ελεύθεροι καλλιεργητές και όχι οι σέμπροι) και εργάτες (χειρόνακτες εργάτες και εργάτες της θάλασσας). Αυτή η κοινωνική διαστρωμάτωση και η διαφορετική παραγωγική απασχόληση στάθηκε εμπόδιο στο να αποκτήσουν οι ποπολάροι κάποια ενιαία ταξική συνείδηση. Ο όρος ποπολάρος μπορεί να έχει κάποια λειτουργικότητα στο να περιγράφει διάφορες κοινωνικές ομάδες που δεν είχαν πρόσβαση στην πολιτική εξουσία, στερείται όμως συγκεκριμένου ταξικού περιεχομένου.

Οι ποπολάροι ήταν οργανωμένοι στις συντεχνίες. Ο

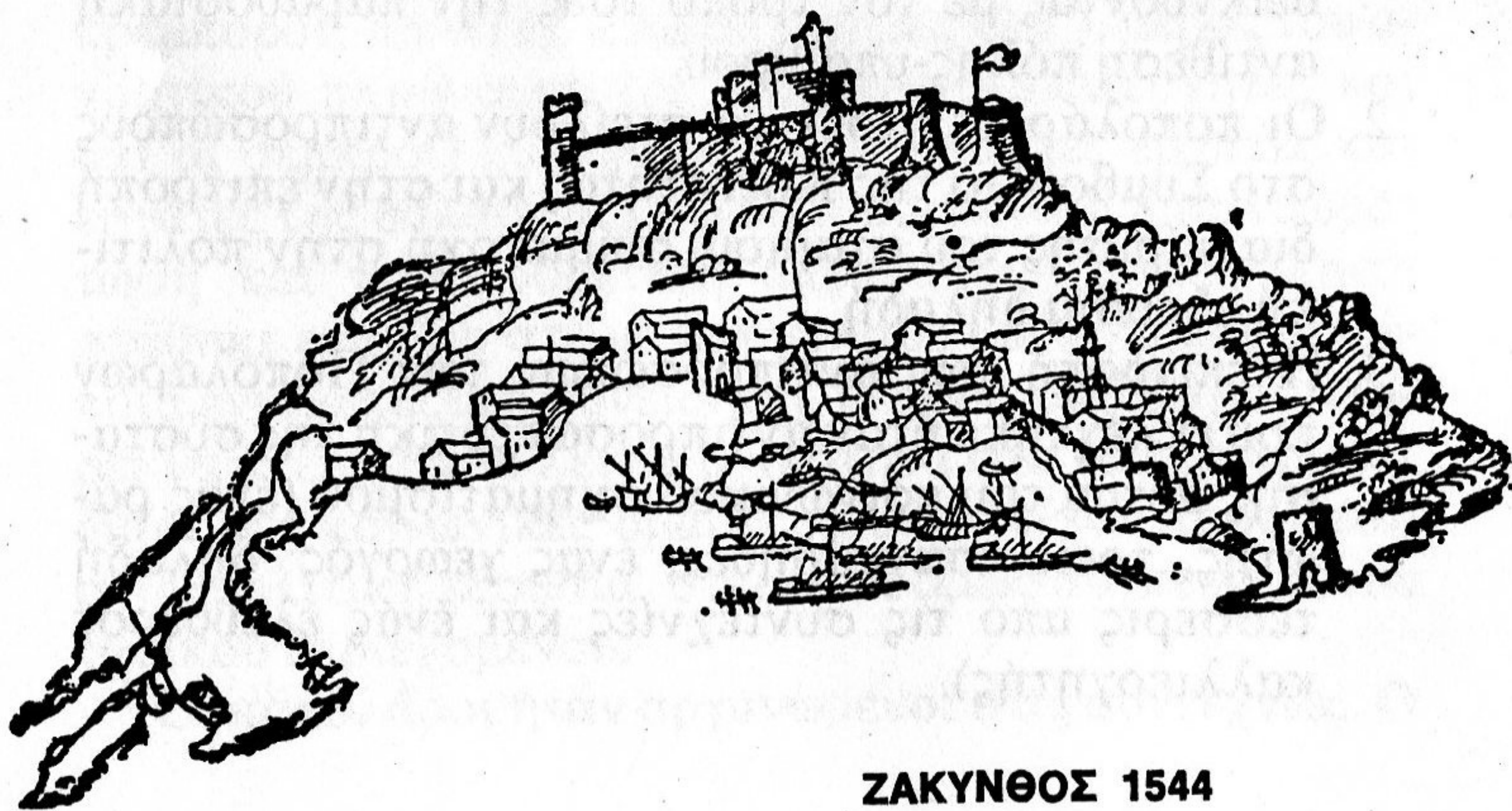
ρόλος των συντεχνιών ήταν τελείως αντιφατικός. Ενώ από τη μια αποτελούσαν πεδίο συλλογικής πολιτικής δραστηριότητας των μελών τους (κάτι στο οποίο υστερούσαν οι αστοί) από την άλλη τα πολλές φορές τα αντισυγκρουόμενα συμφέροντά τους και ο απόλυτος – νομικός τουλάχιστον – έλεγχός τους από την κεντρική εξουσία, αποτέλεσαν αρνητικούς παράγοντες στην ανάδειξη του ποπολάρικου στοιχείου σε καθοριστικό παράγοντα των εξελίξεων.

Το Ρεμπελιό των Ποπολάρων στη Ζάκυνθο το 1628 αποτελεί ίσως την πρώτη συνειδητή παρέμβαση λαϊκών μαζών στις κοινωνικές εξελίξεις στην ιστορία της νεότερης Ελλάδας. Από το γραπτό μνημείο του Άγγελου Σουμάκη (13) μπορούμε να θγάλουμε τα εξής συμπεράσματα:

1. Οι ποπολάροι διαχωρίζουν πλήρως τη θέση τους από τους εξωχωρίτες-σέμπρους στους οποίους μάλιστα αναφέρονται τελείως περιφρονητικά, αναδεικνύοντας με τον τρόπο τους την παραδοσιακή αντίθεση πόλης-υπαίθρου.
2. Οι ποπολάροι ζητούν να στείλουν αντιπροσώπους στο Συμβούλιο της Κοινότητας και στην επιτροπή διαχείρισης του σταριού, συμμετοχή στην πολιτική εξουσία δηλαδή.
3. Η επιτροπή των αντιπροσώπων των Ποπολάρων που εκλέχτηκε ήταν αντιπροσωπευτική της σύστασης αυτού του κοινωνικού σχηματισμού (ένας ράφτης, τρεις τσαγκάρηδες, ένας γεωργός· δηλαδή τέσσερις από τις συντεχνίες και ένας ελεύθερος καλλιεργητής).

4. Ο πρεβεδούρος επιτρέπει στους ποπολάρους να στείλουν «αμπασαντόρο» στη Βενετία, ενδεικτικό του πόσο η Μητρόπολη υπολόγιζε αυτά τα κοινωνικά στρώματα, και του ειδικού κοινωνικού βάρους που αυτά είχαν αποκτήσει.

Σημαντικό στοιχείο επίσης είναι ότι μετά την καταστολή του Ρεμπελιού, ο προβλεπτής Πιζάνι έβγαλε διαταγή με την οποία απαγορεύονταν οι μυστικές συναθροίσεις των ποπολάρων, στις οποίες αναπτύσσονταν «νέες θεωρίες». Το Ρεμπελιό δεν μπορούσε να έχει άλλο τέλος, παρά την αρχική του επιτυχία. Αυτές οι «νέες θεωρίες» όμως ήταν το πρόσφορο έδαφος πάνω στο οποίο θεμελιώθηκαν αργότερα, το 18ο αιώνα, οι ιδέες του Διαφωτισμού, που έφτασαν στα νησιά από τους νέους που σπούδαζαν στα πανεπιστήμια της Ιταλίας και της Γαλλίας και από τους εμπόρους και ναύτες που πηγαινοέρχονταν σ' αυτές τις χώρες.

ZAKYNΘΟΣ 1544

ΤΟ ΕΘΝΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ

Στα μέσα του 18ου αιώνα συντελείται η πιο καθοριστική ιδεολογική διαδικασία που έμελλε να αναδείξει την κυρίαρχη πολιτική και ταξική αντίθεση αργότερα. Η αστική τάξη έχοντας ήδη αποκτήσει ταξική συνείδηση αποχτάει και εθνική συνείδηση και μάλιστα ελληνική. Οι δε ποπολάροι που το 1628 δήλωναν μπροστά στο πρεβεδούρο ότι θέλουν να είναι «σούδιτοι και ελεύθεροι, και ει δεν τους αρέσει ο Βενετζιάνος, πάνε όπου τους φαίνεται, με τον Σπάνια ή με τον Τούρκο» (14), τώρα δηλώνουν Έλληνες. Ποιες ήταν οι αιτίες που γέννησαν αυτή την ελληνική εθνική συνείδηση;

i. Στην Ευρώπη ο Διαφωτισμός πραγματοποιεί μια στροφή στην Αρχαία Αθήνα, τη Σπάρτη και τη Ρώμη και αποζητά σ' αυτές, τις πηγές για την έμπνευση και τα πρότυπά του (15). Το δημοκρατικό πολίτευμα της Αρχαίας Αθήνας παρουσιάζεται στα μάτια της ανερχόμενης ευρωπαϊκής αστικής τάξης σαν η ιδανική πολιτεία στην οποία πραγματώνονται τα οράματά της. Όταν λοιπόν η πνευματική ηγεσία της ευρωπαϊκής αστικής τάξης αρχίζει να ελ-

ληνίζει ή να φιλελληνίζει τότε και η Ιόνια αστική τάξη, που η ίδια προέρχεται από τον ελληνικό χώρο, καταχτιέται από την ελληνική εθνική συνείδηση που αναγεννιέται φέρνοντας το μήνυμα της ισότητας και της εθνικής ανεξαρτησίας σ' ένα αλληλοσυμπληρούμενο σύνολο. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του Αντ. Μαρτελάου, ενός φιλελεύθερου αστού διανοούμενου, δάσκαλου του Σολωμού και του Κάλβου, που τα ποιήματά του εκφράζουν κατά τον καλύτερο τρόπο τις ιδεολογικές τάσεις της αστικής τάξης της εποχής του: πίστη στις αρχές της Γαλλικής Επανάστασης και κατ' επέκταση στο Βοναπάρτη και πίστη στην ανένανταση του Ελληνικού Έθνους για τη δημιουργία ενός νέου «δημοκρατικού» ελληνικού κράτους (16).

ii. Η δεύτερη αιτία έχει να κάνει με ένα γενικότερο μεθοδολογικό ζήτημα. Στο βαθμό που μια κοινωνική τάξη έχει συγκροτηθεί και προσανατολίζεται στην κατάκτηση της εξουσίας (μεταβάλλεται δηλαδή σε «τάξη για τον εαυτό της») ιδεολογικοποιεί κάθε διαφορά της με τις άλλες τάξεις, θέλοντας να προβάλει την αυτονομία της και να επιβάλει την ιδεολογική της κυριαρχία.

Έτσι λοιπόν στο μέτρο που οι φεουδάρχες-γαιοκτήμονες είχαν συνδέσει όχι μόνο την εξουσία τους αλλά και την ίδια την ύπαρξή τους σαν τάξη με τους Βενετσιάνους (τους ξένους κατακτητές), οι αστοί ιδεολογικοποιούν την εθνική διαφορά τους (ελληνική γλώσσα, καταγωγή, έθιμα και θρησκεία σε μεγάλο βαθμό) και προβάλλουν το εθνικό ζήτημα σαν την κυρίαρχη αντίφαση της κοινωνίας, προσπαθώντας να ενώσουν κάτω

από την ηγεσία τους και τις άλλες κοινωνικές τάξεις. Και στα Επτάνησα, η ανάπτυξη της εθνικής συνείδησης είναι η ίδια αποτέλεσμα της ανάπτυξης του Μικροϊδιοκτητικού Τρόπου Παραγωγής (Μ.Τ.Π.) (17).

Όταν λοιπόν το 1797 φτάνουν στα νησιά οι Δημοκρατικοί Γάλλοι, δρομολογούνται τέτοιες πολιτικές διεργασίες που όμοιές τους δεν είχε ξαναδεί ως τότε ο ελλαδικός χώρος, οι οποίες συνεχίζονται με την ίδια ένταση, μέχρι που εγκαθίσταται το αποικιοκρατικό καθεστώς των Άγγλων. Στα δυο χρόνια της παραμονής των Δημοκρατικών Γάλλων διαλύονται τελειωτικά οι φεουδαρχικοί θεσμοί άσκησης της πολιτικής εξουσίας (Συμβούλιο της Κοινότητας κλπ.) και νέες μορφές πολιτικής εξουσίας θεμελιώνονται (Ισοπολιτεία κλπ.) στις οποίες οι αστοί είχαν την πλειοψηφία όπως ήταν το πάγιο αίτημά τους.

Οι αστοί ικανοποιήθηκαν τόσο ώστε γιόρτασαν την επίσημη ένωση των νησιών με τη Γαλλία (18) μιας και πίστευαν επίσης ότι ο Βοναπάρτης σκόπευε να ελευθερώσει την Ελλάδα. Η ιδέα της συγκρότησης ελληνικού εθνικού κράτους είχε ωριμάσει στα Επτάνησα πολύ πριν αρχίσει τη δράση της εκεί η Φιλική Εταιρεία. Η περίοδος που ακολουθεί την αποχώρηση των Δημοκρατικών Γάλλων έχει δυο κύριες αιχμές: i) Η Ιόνια αστική τάξη επειδή κατάλαβε, με τη βοήθεια της διεθνούς συγκυρίας, ότι δεν μπορεί να στηρίζεται στον Βοναπάρτη για την απελευθέρωση της Ελλάδας, προσπαθεί να σταθεί στα πόδια της στήνοντας το δικό της κράτος εκμεταλλευόμενη το διεθνή συσχετισμό δυνάμεων (Βλ. πρωτοβουλίες Καποδίστρια (19)) και ii) παράλληλα απέναντι στην τάξη των ευγενών προσπαθεί να κατοχυρώ-

σει τα πολιτικά προνόμιά της συνταγματικά με τα συντάγματα του 1800 και 1803 (20).

Και στις δύο όμως περιπτώσεις η αστική τάξη απότυχε. Το κράτος που έστησε υπήρξε μια παρωδία κράτους πάντα κάτω από την υψηλή κυριαρχία κάποιας μεγάλης Δύναμης, ενώ η συμμετοχή της στην εξουσία ήταν περιορισμένη αφού τα ίδια τα συντάγματα ήταν πάντοτε προϊόν συμβιβασμού μεταξύ αστών απ' τη μια και ευγενών και Μεγάλων Δυνάμεων απ' την άλλη – που βέβαια δεν ήταν ποτέ διατεθειμένοι να μοιράσουν την εξουσία.

Το γεγονός όμως ότι οι ευγενείς αναγκάζονται να δεχτούν το θεσμό του συντάγματος και τη διακυβέρνηση σ' αυτή τη βάση, είναι μια επιτυχία για την αστική τάξη.

Η συνταγματική διακυβέρνηση ήταν ένα πάγιο αίτημα των αστικών τάξεων της Ευρώπης το οποίο η ελληνική αστική τάξη κατάχτησε 40 χρόνια αργότερα, το 1843. Το ότι λοιπόν 11 χρόνια μετά τη Γαλλική Επανάσταση η αστική τάξη των νησιών επιβάλλει όχι μόνο το θεσμό του συντάγματος του οποίου το περιεχόμενο θα παλέψει και θα κατορθώσει να μεταρρυθμίσει πολλές φορές αλλά και το θεσμό της Γερουσίας σαν τύπο Κοινοβουλίου, δείχνει κατά τον καλύτερο τρόπο τη δυναμική ανάπτυξή της.

Η ΙΟΝΙΑ ΑΣΤΙΚΗ ΤΑΞΗ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΤΟΥΣ ΑΓΓΛΟΥΣ

Με την κατοχή των νησιών από τους Άγγλους η κατάσταση παίρνει μια νέα τροπή. Οι Άγγλοι εφάρμοσαν ένα αντιδραστικό αποικιοκρατικό καθεστώς που όμοιό του δεν είχαν γνωρίσει τα Επτάνησα μέχρι τότε. Η διεθνής επικράτηση της «Ιερής Συμμαχίας» δεν ήταν βέβαια άμοιρη των εξελίξεων και στον Ιόνιο χώρο. Η Αγγλία ήταν από τότε μια αναπτυγμένη καπιταλιστική χώρα. Η κατ' όνομα «Προστασία», στην ουσία κατοχή των νησιών, κατοχυρωμένη με το Σύνταγμα του 1817, απέβλεπε στην απομύζηση των φυσικών πόρων και των προϊόντων των νησιών με τον πιο στυγνό τρόπο. Οι αναφορές των Άγγλων αρμοστών προς την κεντρική κυβέρνηση του Λονδίνου φανερώνουν κατά τον καλύτερο τρόπο το πνεύμα της «Προστασίας». Γεγονός πάντως είναι ότι οι κατακτήσεις της αστικής τάξης στον πολιτικό τομέα, που ξεκίνησαν με τον ερχομό των Γάλλων, τώρα πιασώριζαν.

Εδώ θάπρεπε να κάνουμε μια αναγκαστική παρένθεση-διευκρίνηση. Διάφοροι μελετητές αυτής της περιό-

δου αναλύουν τις ταξικές διεργασίες και ορίζουν τους κοινωνικούς σχηματισμούς με βάση το περιεχόμενο των άρθρων του συντάγματος του 1817. Έτσι φτάνουν σε συμπεράσματα όπως ότι οι Ευγενείς επί Αγγλοκρατίας απόκτησαν προνόμια και έγιναν πάλι η κυρίαρχη τάξη τουλάχιστον όπως ίσχυε ως το 1797. Στην πραγματικότητα όμως αυτή η εποχή είχε περάσει τελειωτικά. Κυρίαρχη τάξη ιδεολογικά και κοινωνικά ήταν η αστική, χωρίς όμως να έχει άμεση πρόσβαση στην πολιτική εξουσία την οποία ασκούσαν οι Άγγλοι (κύρια ο Αρμοστής) με τους ανθρώπους τους, που ήταν είτε ξένοι φερμένοι από τη Μάλτα, την Κορσική, τη Σικελία, είτε ευγενείς που είχαν προσκολληθεί σ' αυτή την κατάσταση περιμένοντας να μαζέψουν τα ψίχουλα πούπεφταν από το πλούσιο τραπέζι του Αρμοστή.

Ήταν όμως και πολιτική της Αγγλοϊόνιας γραφειοκρατίας (του Αρμοστή και των ανθρώπων του) να προσεταιριστούν τους ευγενείς και να προσπαθήσουν να εκμεταλλευτούν την επιρροή που αυτοί ασκούσαν ακόμα σε ορισμένα τμήματα του πληθυσμού (21).

Παράλληλα η αστική τάξη, είτε χειροτεχνική είτε εμπορική, δεν μπορεί να ανταγωνιστεί το αγγλικό εμπορικό και βιομηχανικό κεφάλαιο και αρχίζει να ασφυκτιά οικονομικά. Η κατάσταση θα χειροτερέψει όταν στα 1837 θα ιδρυθεί με αγγλικά κεφάλαια η Ιονική Τράπεζα που θα μονοπωλήσει το δανεισμό και την κυκλοφορία κεφαλαίων στα νησιά.

Χαρακτηριστικό είναι το γράμμα του αρμοστή H. Ward στον Earl του Grey με ημερομηνία 9 Ιουλίου 1849. «...οι σταθερές διαιρέσεις της ιδιοκτησίας έχουν δημιουργήσει μια τάξη νέων και σχετικά φτωχών κυ-

ρίων που δεν μπορούν να γίνουν όλοι δικηγόροι, γιατροί ή δημόσιοι υπάλληλοι και που δεν έχουν στρατό ή ναυτικό για να γίνουν αξιωματικοί και με τα φτωχά μέσα διαβίωσης που έχουν στη διάθεσή τους, πολύ φυσικά, προσβλέπουν σε μια αλλαγή που θα τους άνοιγε ένα πιο πλατύ ορίζοντα... απ' αυτή την τάξη ξεπηδούν όλοι όσοι γράφουν ή εκφράζονται ενάντια στη σύνδεση με τη Βρετανία...» (22)

Ταυτόχρονα και στην ύπαιθρο τα πράγματα παίρνουν ανάλογη τροπή. Οι Άγγλοι φόρτωναν τους αγρότες με αγγαρείες, φορολογούσαν ανηλεώς τα αγροτικά προϊόντα και όταν αργότερα με την οικονομική κρίση του 1830 έπεσαν οι τιμές των αγροτικών προϊόντων και ιδιαίτερα της σταφίδας που αποτελούσε (και αποτελεί ακόμα) για την πλειοψηφία των αγροτών την κύρια πηγή εισοδήματος, διαμορφώθηκε και στην ύπαιθρο μια κατάσταση εκρηκτική.

Έτσι δημιουργείται ένα μπλοκ τάξεων (αστική και αγροτική) ενάντια στους Άγγλους. Αυτή η ταξική συμμαχία δεν ήταν χωρίς αντιφάσεις. Η αγροτική τάξη στην πορεία θα διαφοροποιηθεί ιδιαίτερα όσον αφορά το αστικοδημοκρατικό περιεχόμενο του αντι-αγγλισμού που αποτέλεσε τον τρόπο με τον οποίο εκφράστηκε κύρια η αστική ιδεολογία στα μέσα του 19ου αιώνα.

Τα πρώτα χρόνια ο αντιαγγλικός αγώνας πήρε τη μορφή υποστήριξης προς την Ελληνική Επανάσταση. Παρά τις καταδιώξεις και την τρομοκρατία που επιβλήθηκε, οι Επτανήσιοι βοήθησαν και υλικά και ηθικά αλλά και με τη φυσική τους παρουσία τους επαναστάτες. Σ' αυτό βεβαίως σημαντική ήταν η συμβολή της Φιλικής Εταιρείας που έδρασε στα νησιά και ιδιαίτερα

στη Ζάκυνθο τα χρόνια πριν την επανάσταση.

Η δράση της Φιλικής Εταιρείας έχει μεγάλη σημασία για την πολιτική που ακολούθησε η αστική τάξη των νησιών. Όπως αναφέραμε προηγούμενα η Ιόνια αστική τάξη είχε αποκτήσει εθνική συνείδηση ελληνική. Παρόμοια εθνική συνείδηση είχε αναπτυχθεί και στους αστούς όχι μόνο του κυρίως ελλαδικού χώρου, αλλά της πλειοψηφίας των περιοχών της Βαλκανικής. Με τη δράση της στα Ιόνια νησιά, η Φιλική Εταιρεία επιδιώκει τη σύνδεση των αστικών τάξεων της περιοχής για την πραγμάτωση του κοινού στόχου. Την ίδρυση δηλαδή ενός εθνικού κράτους και τη δημιουργία νέας ενιαίας εσωτερικής αγοράς. Ενδεικτικό είναι ότι η στρατολόγηση μελών της Φιλικής Εταιρείας κατευθύνθηκε προς τους εύπορους αστούς και κύρια τους εμπόρους. Ο κατάλογος ονομάτων που δημοσιεύει για τη Ζάκυνθο ο Κ. Καιροφύλας (23) είναι πολύ χαρακτηριστικός.

Πάντως η επιτυχία της Ελληνικής Επανάστασης, έστω και με τον τρόπο που έγινε, είχε μια αναμφισβήτητη επίδραση στο φρόνημα όχι μόνο των αστών αλλά και ευρύτερων λαϊκών μαζών. Όταν κάποιος μπορεί και αποτινάξουν τη δική τους σκλαβιά λίγα μίλια μακριά από τον τόπο σου, γιατί να μην μπορείς κι εσύ ν' αποτινάξεις τη δική σου; Επιπλέον, η αίγλη της επιτυχίας της επανάστασης δημιούργησε έντονα συναισθήματα ταύτισης μ' αυτή, ενισχύοντας έτσι την εθνική συνείδηση των μαζών αφ' ενός, και αφ' ετέρου βοήθησε στο να εμφανιστεί το αίτημα για «Ένωση» που αποτέλεσε βασικό άξονα γύρω από τον οποίο κινήθηκαν οι κοινωνικές και ιδεολογικές διεργασίες στα νησιά μέχρι το 1864 τουλάχιστον.

Η ΔΙΑΦΟΡΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΤΑΞΗΣ

Τα γεγονότα του Γυψόλιθου
Η Κομμούνα των χωρικών της Σκάλας

Στη διεξαγωγή του αγώνα ενάντια στους Άγγλους ή καλύτερα του αγώνα για την κρατική της αποκατάσταση, η αστική τάξη των επτά νησιών κάνει ορισμένες βασικές επιλογές που υπαγορεύονται από την ιδεολογική της κατεύθυνση. Αποφεύγει την ένοπλη δράση, κάτι που δεν το έκαναν η Γαλλική, η Ιταλική και η Ελλαδική αστική τάξη, και προσπαθεί να οργανώσει τους μηχανισμούς εκείνους μέσα από τους οποίους θα προσπαθήσει να διεκδικήσει τα αιτήματά της αλλά και να προβάλλει την ιδεολογία της: κοινοβούλιο, κόμματα, λέσχες, Τύπος.

Το υπόμνημα του Μουστοξύδη το 1839 αποβλέπει ακριβώς στην κατοχύρωση και αναγνώριση αυτών των θεσμών: α. Ελεύθερη εκλογή βουλευτών, β. ετήσια σύνοδο Βουλής, γ. έγκριση του προϋπολογισμού από τη Βουλή, δ. ελευθεροτυπία. Για τους αγρότες όμως τα πράγματα ήταν διαφορετικά. Όντες απομονωμένοι στα

χωριά τους, δεν είχαν καμιά πρόσβαση στις κομματικές λέσχες ή στις εφημερίδες (εκτός του γεγονότος ότι η μεγάλη μάζα δεν ήξερε γράμματα).

Όσο δε για το κοινοβούλιο, τα πράγματα ήταν αρκετά μπερδεμένα. Το ποιοι είχαν το δικαίωμα ψήφου ήταν κάτι που άλλαζε ανάλογα με την περίπτωση. Οι εκλογικοί κατάλογοι ήταν στη δικαιοδοσία της κεντρικής εξουσίας που όταν έβλεπε τα σκούρα διέγραφε και πρόσθετε κατά το δοκούν. Για τα κατώτερα στρώματα της αγροτιάς, τους σέμπρους και τους ακτήμονες, η κατάσταση ήταν μόνιμα απελπιστική. Φυσικό λοιπόν ήταν στην πορεία των προσπαθειών για την «Ένωση» και όσο περισσότερο η αστική τάξη συγκεκριμενοποιούσε τα αιτήματά της, τόσο να διαφορίζεται η αγροτιά η οποία έβλεπε τον εθνικό αγώνα απόλυτα συμβατό με το αίτημά της για μεταρρυθμίσεις στο καθεστώς που επικρατούσε στην ύπαιθρο, δηλαδή για αναδασμό της γης.

Αυτή η διαφοροποίηση εκφράστηκε δυναμικά κύρια σε δύο περιπτώσεις: Στα γεγονότα του Γυψόλιθου στη Ζάκυνθο το φθινόπωρο του 1821 όπου οι αγρότες του νησιού σπάνε στην πράξη την ουδετερότητα που ήθελαν να επιβάλουν οι Άγγλοι στους κατοίκους των νησιών απέναντι στην επανάσταση, και ταυτόχρονα η μετέπειτα ένοπλη σύγκρουση αγροτών και Άγγλων δεν αφήνει περιοθώρια αμφιβολιών για το πώς οι αγρότες αντιλαμβάνονταν ότι έπρεπε να αντιμετωπιστούν οι ξένοι δυνάστες. Στα γεγονότα της Κεφαλλονιάς του 1848-50 με προεξάρχουσα από κοινωνικής πλευράς την Κομμούνα των αγροτών του χωριού Σκάλα τον Αύγουστο του 1849 δόθηκε το κοινωνικό στίγμα του αγροτικού ο-

ράματος. Η Κομμούνα της Σκάλας ήταν ένα μόνο γεγονός στο δίχρονο ξέσπασμα της Κεφαλλονίτικης αγροτιάς (24), όπου το ίδιο το Αργοστόλι απειλήθηκε με κατάληψη επανειλημμένα. Αξίζει να αναφέρουμε μια μικρή φράση από την περιγραφή που κάνει ο Ιδρωμένος (25) στην Ιστορία του: «Εις Ληξούριον χωρικοί περί τους τεσσαράκοντα μετά σημαίας Ελληνικής και εν ζητωκραυγαίς εισβαλόντες αφώπλισαν τους ολίγους εκεί χωροφύλακες...»

Η ελληνική σημαία για τους επαναστατημένους αγρότες ήταν ένα σύμβολο εθνικό και κοινωνικό μαζί, που δείχνει κατά τον καλύτερο τρόπο το περιεχόμενο που οι ίδιοι έδιναν στην «Ένωση». Για την ιστορία αναφέρουμε ότι στα γεγονότα του Κιλελέρ το 1910 οι αγρότες κρατούσαν μαύρες σημαίες. Η κινητοποίηση των αγροτών της Κεφαλλονιάς πνίγηκε στο αίμα. Δεν μπόρεσαν να αντιμετωπίσουν το ενιαίο μέτωπο που πρόβαλαν απέναντί τους οι Άγγλοι, οι ευγενείς και η πλειοψηφία των αστών. Μόνο οι ριζοσπάστες τους υποστήριξαν, τουλάχιστον στα λόγια. Πάντως τα γεγονότα της Κεφαλλονιάς σε συνδυασμό με τον αντίκτυπο που είχαν στα νησιά οι κοινωνικές επαναστάσεις που σάρωναν τότε την Ευρώπη, δεν είναι άμοιρα των μεταρρυθμίσεων που εισήγαγε στον κοινοβουλευτικό θεσμό η «Προστασία». Αυτή η αναβάθμιση του θεσμού όμως ήταν, αν ιδωθεί από άλλη οπτική γωνία, μια έξυπνη κίνηση των Άγγλων. Ένα λειτουργικό κοινοβούλιο μέσα στο οποίο θα εκφραζόταν και θα εκτονωνόταν η λαϊκή δυσαρέσκεια τους ήταν πολύ πιο χρήσιμο από ένα κοινοβούλιο-μαριονέτα που θα ανάγκαζε το αντιαγγλικό αίσθημα να βρει άλλες διεξόδους έκφρασης.

ΤΑ ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΚΟΜΜΑΤΑ ΤΗΣ ΑΣΤΙΚΗΣ ΤΑΞΗΣ Ο ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΙΣΜΟΣ

Τα πολιτικά κόμματα που εμφανίστηκαν στην Θ' Ιόνια Βουλή ήταν η πιο οργανωμένη έκφραση της αστικής ιδεολογίας μέχρι τότε. Δεν είναι σίγουρα σωστή η άποψη που υποστηρίζει ότι οι Ριζοσπάστες και οι Μεταρρυθμιστές παρήγαγαν αντίθετες ιδεολογίες. Και τα δυο κόμματα ήταν φορείς της συγκεκριμένης ιδεολογίας που διαμόρφωσε η αστική τάξη από τον καιρό του σχηματισμού της μέχρι τότε. Ταυτόχρονα τα δυο κόμματα αποτελούσαν το αποτέλεσμα της κρυστάλλωσης αυτής της ιδεολογίας. Τώρα βέβαια γιατί η αστική τάξη στα νησιά δεν μπόρεσε να εκφραστεί πολιτικά ενιαία και χρειάστηκαν δυο κόμματα για να καλύψει όλο το φάσμα της, έχει να κάνει με τις παραδοσιακές αντιθέσεις εμπορικού και βιοτεχνικού κεφαλαίου, με την αντίθεση πόλης και υπαίθρου, με τη διαφοροποίηση των πολιτικών εκτιμήσεων και των μεθόδων ταχτικής και πολύ λιγότερο με το αν κάποιος είναι λιγότερο ή περισσότερο πατριώτης από τον άλλο – όπως θα παρουσιά-

σει τα πράγματα κάποια σχετική φιλολογία που έχει αναπτυχθεί γύρω απ' αυτό το ζήτημα. Εξάλλου και οι Μεταρρυθμιστές υποστήριζαν ότι η ένωση με την Ελλάδα ήταν κάτι που θα γινόταν στο μέλλον έτσι κι αλλιώς. Απλά είχαν την αντίληψη ότι το αίτημα τότε ήταν άκαιρο και δεν το έκαναν προμετωπίδα του κόμματός τους όπως οι Ριζοσπάστες.

Αν αργότερα η Αρμοστεία προσπάθησε να προσεταιριστεί τους Μεταρρυθμιστές ιδιαίτερα μετά τη διάσπασή τους (26) και τη χρεοκοπία του φιλοαγγλικού κόμματος των «καταχθόνιων», έχει να κάνει κυρίως με τις επιλογές της αγγλικής πολιτικής που με οποιοδήποτε κόστος έστω και αυτό των μεταρρυθμίσεων στο Σύνταγμα ήθελε να κρατήσει υπό την «προστασία» της τα Επτάνησα μέχρι να μπορέσει να επιβάλει την πολιτική της στην ηπειρωτική Ελλάδα, και λιγότερο με τις προθέσεις των ίδιων των Μεταρρυθμιστών.

Η ταύτιση όμως των Μεταρρυθμιστών με τις επιδιώξεις της αγγλικής πολιτικής αποτέλεσε την αιτία για την πολιτική τους χρεοκοπία και ανάδειξε τους Ριζοσπάστες σαν τον κύριο ιδεολογικό εκφραστή της αστικής τάξης των Επτανήσων. Ο Ριζοσπαστισμός σαν κίνηση εμφανίστηκε πρώτα στην Κεφαλλονιά και μετά στη Ζάκυνθο στα τέλη της δεκαετίας του 1840. Οι ιδεολογικές του αρχές έχουν στενή σχέση με τα διάφορα κινήματα εθνικής ενοποίησης που εμφανίστηκαν στη Δυτική Ευρώπη εκείνη την εποχή, κύρια με την ενωτική κίνηση της Ιταλίας (το Risorgimento) που εκφράστηκε με τον Καρμποναρισμό και επίσης με τα αστικά δημοκρατικά κηρύγματα των γαλλικών επαναστάσεων του 1789 και του 1848.

Ιστορικά διακρίνουμε δυο περιόδους στη δραστηριότητα του Ριζοσπαστισμού. Στην πρώτη που φτάνει μέχρι το 1852 την ηγεσία του κινήματος έχουν οι Κεφαλλονίτες Ριζοσπάστες Ηλίας Ζερβός Ιακωβάτος και Ιωσήφ Μομφεράτος (εφημερίδες «Φιλελεύθερος» και «Αναγέννηση») με συναγωνιστές στη Ζάκυνθο το Δημ. Καλλίνικο και Γεωργ. Βερύκιο (εφημερίδα «Ρήγας»). Η πρώτη περίοδος του Ριζοσπαστισμού χαρακτηρίζεται από μια προσήλωση στον κοινωνικό χαρακτήρα του κινήματος παράλληλα με τους εθνικούς στόχους, και από μια ασυμβίβαστη και βασισμένη σε αρχές στάση της κοινοβουλευτικής ομάδας, αποκορύφωμα της οποίας ήταν η κατάθεση στη Θ' Βουλή σχεδίου ψηφίσματος για την Ένωση το Δεκέμβριο του 1850. Αποτέλεσμα της υποβολής αυτού του ψηφίσματος ήταν το κλείσιμο της Βουλής από τον αρμοστή Ward (που δείχνει πόσο εύθραυστοι ήταν ακόμη οι θεσμοί) και η εξαπόλυση ενός κύματος ανηλεών διώξεων απέναντι στους Ριζοσπάστες. Ο Ζερβός και ο Μομφεράτος εξορίστηκαν και οι εφημερίδες τους έκλεισαν.

Στις εκλογές του 1852 για την Ι' Βουλή εκλέγεται για πρώτη φορά με τους Ριζοσπάστες στη Ζάκυνθο ο Κ. Λομβάρδος. Η εκλογή του Κ. Λομβάρδου σηματοδοτεί την απαρχή της δεύτερης περιόδου του Ριζοσπαστισμού. Ο Λομβάρδος εκμεταλλευόμενος την επιρροή που ασκούσε τοπικά και την απουσία στην εξορία των Ζερβού-Μομφεράτου οργανώνει τη δική του ομάδα μέσα στο κόμμα και αναλαμβάνει την ηγεσία της κοινοβουλευτικής ομάδας στη Ι' Βουλή. Απογυμνώνει το Ριζοσπαστισμό από τον κοινωνικό του χαρακτήρα (υποστηρίζοντας ότι οι κοινωνικές διεκδικήσεις εξυπηρε-

τούν ανθελληνικά συμφέροντα) και αφοσιώνεται αποκλειστικά στην προώθηση της «Ένωσης». Έτσι όταν το 1857 θα γυρίσουν οι Ζερβός – Μομφεράτος από την εξορία, η ρήξη μεταξύ «παλαιών» και «νέων» Ριζοσπαστών είναι αναπόφευκτη.

Το κρίσιμο βέβαια ερώτημα που εμφανίζεται είναι αν πράγματι ο Λομβάρδος αποτελεί συνέχεια του Ριζοσπαστισμού ή αν πρόκειται για μια άλλη διαφορετική κατάσταση που ξεκίνησε από το Ριζοσπαστισμό και τράβηξε μια άλλη διαφορετική πορεία.

Τι είναι εκείνο που κατοχυρώνει το Λομβάρδο σαν Ριζοσπάστη όταν ο ίδιος ενουχίζει το Ριζοσπαστισμό και του στερεί ό,τι πιο προοδευτικό είχε, τις κοινωνικές του αναφορές;

Και σίγουρα το ζήτημα δεν είναι να μιλήσουμε μόνο για τον παραγοντισμό και τις ραδιουργίες του Λομβάρδου («Λομβαρδιανοί το κάμανε το φονικό στον Άμμο...» που λέει το γνωστό τραγούδι) αλλά να εξετάσουμε και ποια κοινωνική συγκυρία ευνόησε την εμφάνιση μιας φυσιογνωμίας σαν αυτής του Λομβάρδου και την επικράτησή της μέσα στο κόμμα.

Δύο είναι οι αιτίες που μπορούμε να επισημάνουμε. i) Ο απόηχος της ευρωπαϊκής επανάστασης του 1848 είχε πια παρέλθει και μετά την ήττα των αγροτικών κινητοποιήσεων στα Επτάνησα, οι ίδιες οι λαϊκές μάζες διαπνεόμενες από πνεύμα ηττοπάθειας φαίνονταν πιο επιρρεπείς σε συντηρητικότερες λύσεις. ii) Ο κοινωνικός χώρος αναφοράς των Ριζοσπαστών με την πάροδο του χρόνου μεταβλήθηκε. Δεν ήταν πια μόνο οι αγρότες και τα μικροαστικά στρώματα της πόλης που είχαν αναφορά στο Ριζοσπαστισμό. Με τη χρεοκοπία των Με-

ταρρυθμιστών ευρύτερα αστικά στρώματα απόβλεπαν στους Ριζοσπάστες για τη λύση του εθνικού ζητήματος. Και αυτό ισχυροποίησε τη θέση του Λομβάρδου.

Η πάλη των δυο τάσεων που ξέσπασε στο κόμμα το 1857 συνεχίζεται με μικρά διαλείμματα μέχρι το 1863. Όσο ο καιρός περνάει όμως, ο Λομβάρδος εμφανίζεται όλο και δυνατότερος. Τον Οκτώβρη του 1859 αναγκάζεται να συμβιβαστεί μαζί του η ομάδα Καλλίνικου – Βερούκιου πιεσμένη από τη μεγάλη τοπική επιρροή που ασκούσε ο Λομβάρδος στη Ζάκυνθο. Αργότερα θα προσχωρήσουν ο Γεράσιμος Λιβαδάς και ο Θεόδωρος Καρούσος.

Το σχίσμα στους Ριζοσπάστες θα γίνει δημόσιο κατά τη διάρκεια των συνεδριάσεων της Δωδέκατης Βουλής το 1862. Τότε η αγγλική πολιτική έχει ήδη αποφασίσει την «Ένωση» των Επτανήσων με την Ελλάδα αλλά την συνδιάζει με την έξωση του Όθωνα και την εγκατάσταση του Γεωργίου Α' ο οποίος ευθυγραμμίζεται πλήρως μ' αυτήν στο «Ανατολικό Ζήτημα». Πράγματι αν η Αγγλία μπορεί και επηρεάζει κατ' ευθείαν την Αθήνα, δεν έχει κανένα λόγο να κρατάει υπό την «προστασία» της τα Επτάνησα που μόνο προβλήματα της δημιουργούν. Έτσι, στη Δωδέκατη Βουλή οι Ζερβός Μομφεράτος, μη θέλοντας να συνδιαστεί η «Ένωση» με τις επιλογές της αγγλικής πολιτικής, προτείνουν την αναστολή του εθνικού ζητήματος και ζητούν την εισαγωγή μεταρρυθμίσεων για να βελτιωθεί η ζωή του επτανησιακού λαού. Η ομάδα του Λομβάρδου αντίθετα, υποστηρίζει αναφανδόν την «Ένωση». Όταν λοιπόν η Δέκατη Τρίτη Βουλή στις 23 Σεπτεμβρίου του 1863 ψήφισε την «Ένωση», οι δύο Κεφαλλονίτες ριζοσπάστες

Ζερβός και Μομφεράτος μένοντας πιστοί στις αρχές τους, αρνήθηκαν να ψηφίσουν.

Η ένωση των νησιών με την Ελλάδα σημαδεύει και το τέλος της ανεξάρτητης ύπαρξης της Ιόνιας αστικής τάξης. Από το 1864 και εφεξής οι τύχες της συνδέονται με τις τύχες της ενιαίας ελληνικής αστικής τάξης όχι μόνο στον οικονομικό-πολιτικό, αλλά και στον ιδεολογικό τομέα.

Συμπερασματικά θα μπορούσαμε να πούμε ότι η αστική τάξη των νησιών απέτυχε στην πολιτική της. Απέτυχε στην εκπλήρωση των στόχων που η ίδια είχε θέσει σαν αντίκρουσμα της ιδεολογίας της. Αναγκάστηκε να εγκαταλείψει το κοινωνικό πλαίσιο της πολιτικής της μετά τον παραγκωνισμό των Κεφαλλήνων ριζοσπαστών, ενώ στο εθνικό ζήτημα παγιδεύτηκε από την αγγλική πολιτική με την παρωδία της «Ένωσης» του 1864. Αυτή η πολιτική χρεοκοπία ανοίγει το δρόμο στα νέα σοσιαλιστικά ιδεολογικά ρεύματα που κάνουν την εμφάνισή τους στα νησιά στο τέλος του 19ου αιώνα, παράλληλα με τις πρώτες προσπάθειες οργανωτικής συγκρότησης της εργατικής τάξης.

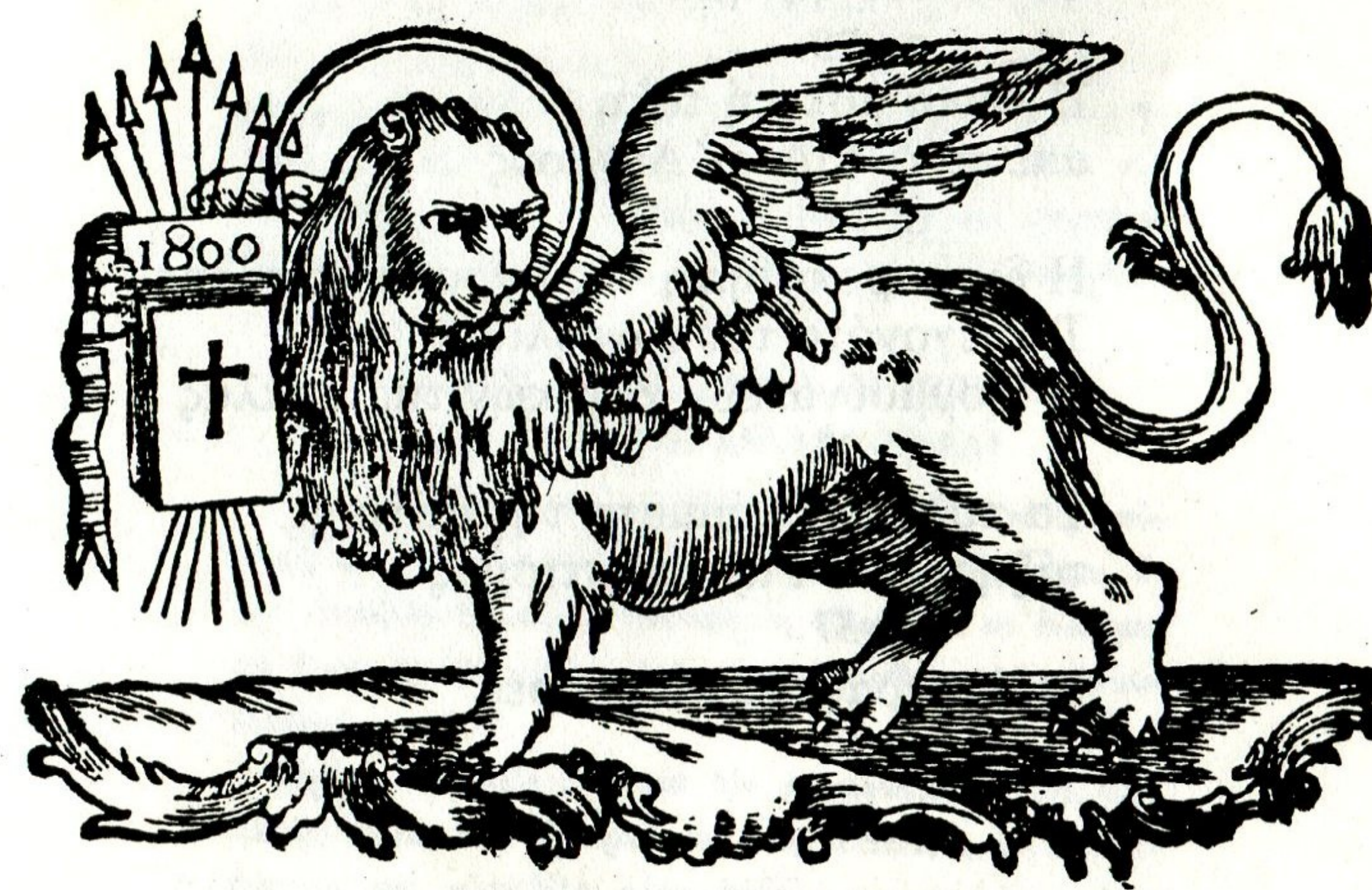
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

1. Γιάννη Κορδάτου: *Εισαγωγή εις την ιστορίαν της Ελληνικής Κεφαλαιοκρατίας*, εκδόσεις Επικαιρότητα, Αθήνα 1974.
2. Νίκου Σβορώνου: *Σκιαγραφία της κοινωνικής και πολιτικής εξέλιξης στην Ελλάδα* (μτφ. από το περιοδικό *Temps Modernes*, том. 25, Νο 276, σελ. 7-36), Αθήνα 1976.
3. Karl Marx: *Gründrisse*, σελ. 504-508, Penguin, London 1973.
4. Νίκου Μουζέλη: *Νεο-ελληνική κοινωνία, όψεις υπανάπτυξης* εκδόσεις Εξάντας, Αθήνα 1978.
5. Γιώργου Καραμπελιά: *Μικρομεσαιά Δημοκρατία*, εκδόσεις Κομμούνα/Θεωρία 3, Αθήνα 1982.
6. Συλλογή Κειμένων: *Η μετάβαση από τον Φεουδαλισμό στον Καπιταλισμό*, σελ. 37-39 εκδόσεις Θεμέλιο – Ιστορική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1982.
7. Παντελή Αγιάνογλου: *Το πέρασμα από τη Φεουδαρχία στον Καπιταλισμό στην Ελλάδα*, σελ. 55-57, Τετράδια πολιτικού διαλόγου έρευνας και κριτικής, τετράδιο δέκατο, χειμώνας '85.
8. Νίκου Μοσχονά: *Κοινωνικές δομές στα Ιόνια νησιά στη Μεταβυζαντινή περίοδο*, σελ. 197-206, Πρακτικά Α' Συμποσίου του Κ.Μ.Ι., Αθήνα 1984.
9. David Jacoby: *La Feodalité en Grèce médiévale. «Les Assises de Romanie»: sources, application et diffusion*, Paris . La Haye 1971.

10. Ερμάννου Λούντζη: *Η ενετοκρατία στα Επτάνησα*, σελ. 265-268, εκδόσεις Κάλβος, Αθήνα 1969. (Τίτλος Πρωτότυπου: Ermanno Lunzi: *Della condizione politica delle Isole Ionie sotto il dominio Veneto*, Venezia 1858).
11. Στο ίδιο, σελ. 142-144.
12. Στο ίδιο, σελ. 146-148.
13. Α. Σουμάκη: *Το ρεμπελιό των Ποπολάρων*, Βιβλιοθήκη Ζακυνθινών Μελετών, Σειρά πρώτη, Νο 5 Ζάκυνθος 1972.
14. Στο ίδιο, σελ. 25.
15. Στρατή Σωμερίτη: *Οι πολιτικές ιδέες στην Επτάνησο και η επίδρασή τους στην υπόλοιπη Ελλάδα ύστερα από την Ένωση*, σελ. 108, Χρονικά Ζακύνθου, τομ. Α' Αθήνα 1964.
16. Ντίνου Κανόμου: *Το Ζακυνθινό ράσο στην Εθνεγερσία*, Μέρος Α', Αθήνα 1971.
17. Θανάση Καλόμαλου: *Το νεοελληνικό έθνος*, σελ. 20-22. Τετράδια πολιτικού διαλόγου, έρευνας και κριτικής, τετράδιο δεκάτο, χειμώνας 85.
18. Ερμάννου Λούντζη: *Τα επτάνησα επί Γάλλων Δημοκρατικών*, σελ. 81, Κέρκυρα 1971. (Τίτλος πρωτότυπου: Ermanno Lunzi: *Storia delle Isole Ionie, sotto il Reggimento dei Repubblicani Francesi*).
19. Ελένης Κούκκου: *Ιστορία των Επτανήσων από το 1797 μέχρι την Αγγλοκρατία*, εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα 1983.
20. *Le tre Costituzioni (1800, 1803, 1817) delle sette Isole Ionie ed i relativi documenti*, Corfù 1849.
21. *The Ionian Islands and what they have suffered under the Right Honorable Commissioners who sent to govern*

them, written by an Ionian Citizen. Published by James Ridgway, Picadilly, London 1851.

22. Στο ίδιο, σελ. 38.
23. Κώστα Καιροφύλα: *Η Ζάκυνθος στην Επανάσταση του 21*, σελ. 30, κεφ. Β, έκδοση Δήμου Ζακύνθου, Ζάκυνθος 1971.
24. Γιάννη Κορδάτου: *Ιστορία του αγροτικού κινήματος στην Ελλάδα*, εκδόσεις Μπουκουμάνη, Αθήνα 1975.
25. Ανδρέα Ιδρωμένου: *Πολιτική Ιστορία της Επτανήσου 1815-1864*, σελ. 44, Κέρκυρα 1939.
26. Στο ίδιο, σελ. 78.

Θυρεός Επτανήσου Πολιτείας (1800—1807)

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

σ. 5

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

σ. 9

Η εμφάνιση της αστικής τάξης

σ. 13

Οι πρώτες κοινωνικές συγκρούσεις —

Το Ρεμπελιό των Ποπολάρων

σ. 20

Το εθνικό ζήτημα

σ. 25

Η Ιόνια αστική τάξη

απέναντι στους Άγγλους

σ. 29

Η διαφοροποίηση της αγροτικής τάξης —

Τά γεγονότα του Γυψόλιθου —

Η Κομμούνα των χωρικών της Σκάλας

σ. 33

Τα πολιτικά κόμματα της αστικής

τάξης — Ο Ριζοσπαστισμός

σ. 37

Βιβλιογραφικές αναφορές

σ. 43

ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΦΙΛΟΜΟΥΣΟΥΣ ΣΥΝΔΡΟΜΗΤΑΣ

ΤΗΣ ΔΕΞΧΗΣ

Ο ΖΑΚΥΝΘΟΣ.

Πικρά δάκρυα μιμνήσκουρας γίνονται δάκρυα άπαιζόμεν το βλέμμα εις την εκρούσαν εθική και πολιτική ημών κατάσταση! Άλλ' όταν όμμα κλοπμαίον μελις ρήζωμεν επί τοδ αιτίως προσδοκώμενου ΜΕΛΛΟΝΤΙΟΥ, θαλλερά δάκρυα άνεκφράστου χαράς κρουνηδόν τας περιείς μας καταβρέχουσα, άπτα επί των ημετέρων πληγών σταλάζοντα, ως ηλεκτρικοί σπηθίρες άπερχόμενα, κλονίζουσα τας καρδίαις ημών μέχρι παραφοράς και ένθουσιώντες

**ΖΗΤΩ Η ΕΛΥΘΕΡΟΤΗΤΙΑ, Η ΠΑΤΡΙΣ
ΚΑΙ ΤΟ ΕΘΝΟΣ ΑΝΑΚΡΑΖΟΜΕΝ!**

Είθε ό της Δικαιοσύνης και Ελευθερίας ΠΑΤΗΡ να εμπνεύση εις ημάς έμφορα πατριωτισμού και όμοιοις αισθήματα, όπως καταβάλόντες πάσαν προσπάθειαν, άξιοθάμεν να δώσωμεν τα έγέγραφα των έποιών υπέρ ημών περιθάλατε χρηστών ελπίδων!

Δέχθητι, ώ φίλεθνο: έταιρία τον σμικρότατον τούτον, άλλ' εκούσιον φόρον της εύγνωμοσύνης μας, πεκοθλία, ότι η άγαθοεργεία σας αύτη, θέλει μένει ανεξάλειπτος εις την μνήμην ημών.

Έν Ζακύνθω τη 4 Φεβρουαρίου 1849.

Απόσπασμα από ζακυνθινό ημίφυλλο του 1849

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΖΑΚΥΝΘΙΝΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

Σειρά πρώτη:

1. Π. Δοξάρα: Περί ζωγραφιάς
2. Σ. Δεβιάζη: Η ζωγραφική εν Ελλάδι
3. Δ. Γουζέλη: Ο Χάσης
5. Α. Σουμάκη: Το Ρεμπελιό των Ποπολάρων
6. Δ. Γουζέλη: Το Τσάκωμα του Αϊ-Ρόκκου
7. Α. Μαρτζώκη: Ο Γούμενος της Αναφωνήτρας
8. Γ. Χρυσικόπουλου: Φωσκολιανή Ανθολογία
9. Ν. Κουτούζη: Άπαντα
10. Κ. Σκορδούλη: Η διαμόρφωση της αστικής ιδεολογίας στα Επτάνησα

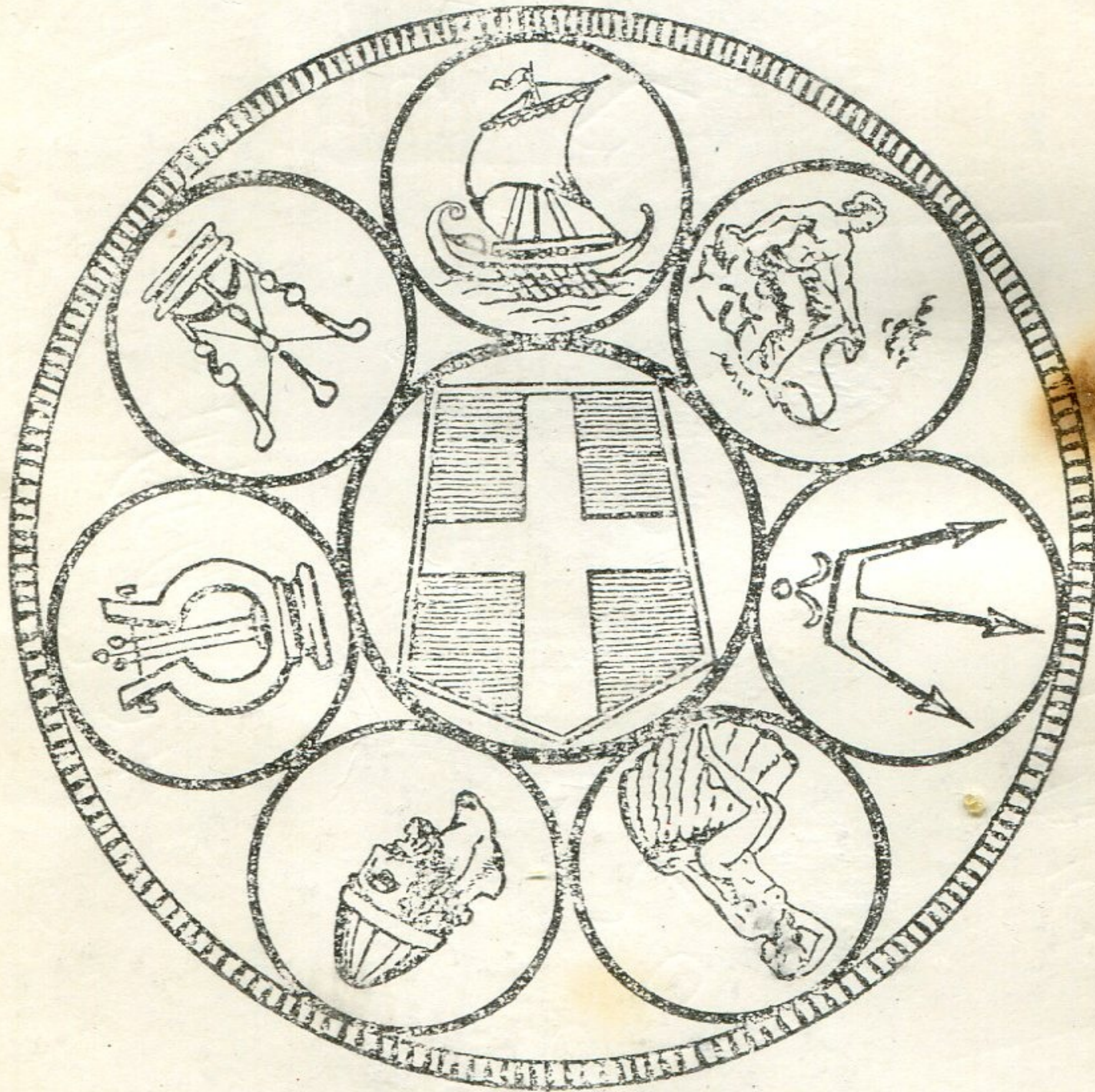
Σειρά δεύτερη:

Δ. Ρόμα: Το Ζαμπελάκι

Άλλη έκδοση: Γ. Χρυσικόπουλου: Ζάκυνθος

kanali.wordpress.com

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΜΕΛΛΟΝ»

ΖΑΚΥΝΘΟΣ 1986